

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς τοὺς ἐταίρους:

Τὰ πρόσωπα ποὺ ἐπιδρῶν στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία ΙΙΙ, 89-91

Ἐμεῖς καὶ τὰ ἀρχαῖα:

B.X. ΠΕΤΡΑΚΟΥ: Ὁ ἀρχαιολογικὸς νόμος, 92-93·

S. REINACH: Τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἐν Ἑλλάδι, 94-114·

B.X. ΠΕΤΡΑΚΟΥ: Ἡ ἱστορία ἐνὸς θώρακα, 115-120

Ὁ Μέντωρ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μετὰ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Ἀντωνίου Χριστοδούλου

© Ἡ ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθῆναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 55 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2000

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΕΠΙΔΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΙΙΙ

Σὲ προηγούμενο τεῦχος (Ὁ Μέντωρ 53 σ. 23) περιλαμβάνω τὴν ὙΣΜΑ (Ἑπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ἀκροπόλεως) στὰ πρόσωπα ποὺ ἐπιδρουν στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία. Τοῦτο εἶναι φυσικὸ καὶ αὐτονόητο, γιατί ἀποτελεῖ σημαντικὴ κρατικὴ Ἑπηρεσία, ἐπανδρωμένη μὲ ἐξαιρετοὺς ἐπιστήμονες οἱ ὁποῖοι ἐπιτελοῦν λεπτὸ καὶ δύσκολο ἀρχαιολογικὸ ἔργο.

Ρωτήθηκα ἐὰν μὲ τὸ νὰ περιλάβω τὴν ὙΣΜΑ στὸν κατάλογο ὑποδηλώνω οἰαδήποτε δυσμενὴ ἀξιολόγησή της. Βεβαίως ὄχι! Ὁ κατάλογος δὲν ἔχει ἀξιολογικὸ χαρακτήρα, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει, ὅτι ὅσα πρόσωπα ἀναφέρονται σ' αὐτὸν εἶναι, ὅλα, χρήσιμα ἢ ἀναγκαῖα. Μὲ τὴ μνεῖα τους, μάλιστα μὲ ἄτακτο τρόπο, διότι ἄλλος τρόπος θὰ ὑποδήλωνε ἀξιολόγησι, ἓνα ἐπιδιώκεται: νὰ γίνῃ φανερό, ὅτι στὰ ζητήματα τῆς ἀρχαιολογίας ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰδικά, τὰ ἀρμόδια καὶ

τὰ ὑπεύθυνα πρόσωπα, ὅπως ἡ ΥΨΜΑ, ἀναμειγνύονται καὶ ἀνεύθυνα, ἀναρμόδια καί, πολλές φορές, βλαπτικά. Ποιὰ εἶναι τὰ ἀρμόδια καὶ τὰ χρήσιμα εἶναι φανερό σ' ἐκείνους πού γνωρίζουν τὰ πράγματα· προκύπτει ἄλλωστε ἀπὸ τὸ ἔργο πού ἐπιτελοῦν. Καὶ ἔργο εἶναι ἐκεῖνο πού μένει εἰς τὸ διηνεκές· ὅ,τι δὲν δημιουργεῖ μόνιμα ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ἀνήκει στῆ σφαῖρα τῆς καθημερινῆς κοσμικότητος καὶ σκοπὸ ἔχει τὸ γέμισμα τοῦ χρόνου. Δὲν προβαίνω λοιπὸν σὲ ἀξιολογήσεις, ἔχω ὅμως γνώμη γιὰ τὴν ἀξία τοῦ κάθε προσώπου. "Ὅσοι διαβάζουν τὰ σχετικὰ σημειώματά μου πρέπει νὰ ἔχουν πάντα ὑπ' ὄψει, ὅτι προέρχομαι ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία τὴν ὁποία ὑπῆρτησα ἐπὶ 37 χρόνια, ὅτι ἡ μόνη μέριμνά μου ἦταν καὶ εἶναι ἡ πρόοδος τῆς καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι ὑποστηρίζω, ἀπὸ τὸ 1988 ὡς Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας, κάθε προσπάθεια πού τείνει στὴν ἐκπλήρωση αὐτῶν τῶν ἐπιδιώξεων. Αὐτὸ εἶναι φανερό ἀπὸ τὸν διπλασιασμό, σὲ δώδεκα χρόνια, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκδόσεων πού εἶχαν γίνει σὲ ἑκατὸν πενήντα χρόνια, τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου τῶν περιοδικῶν μας, τῆς ὀργάνωσης καὶ ἀξιοποίησης τῆς ἐπιστημονικῆς περιουσίας τοῦ Ἰδρύματος καί, τέλος, τῆς ὑλικῆς περιουσίας του, ἡ ὁποία, ὅπως τὰ τάλαντα τῆς Καινῆς Διαθήκης (Ματθ. 2515-28) αὐξάνεται καὶ ἀποδίδει τὸν ἐπιστημονικὸ καὶ ἔθνικὸ τόκο. Κάποιοι λέγουν, ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα γνώμες μου, πού ἐκτίθενται στὸ Ἔργον ἢ στὸν Μέντορα, εἶναι ἐπικριτικὲς τῆς Ὑπηρεσίας. Τοῦτο τὸ κάνουν σκόπιμα γιὰ νὰ δυσχεράνουν τὶς σχέσεις μου μὲ αὐτὴν καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ μάλιστα ἔχει ἐπιτύχει ἡ κακόβουλη προσπάθεια, χωρὶς ὅμως ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ νὰ σημαίνει ὅτι οἱ δημιουργοὶ τῆς ἔγιναν καλύτεροί! Οἱ καλόπιστοι ἄνθρωποι, καὶ ὅσοι ἀγαποῦν τὰ ἀρχαῖα καὶ τὴ δημιουργικὴ παράδοση, γνωρίζουν, ὅτι ὅσα γράφω ἢ λέγω ἀποτελοῦν διαπιστώσεις γεγονότων καὶ δὲν ἀνατρέπονται. Κι ἂν ἀκόμη κάποιος νομίζει ὅτι αὐτὸ εἶναι δυνατὸ ὑπενθυμίζω, ὅτι τηρῶ πάντοτε τὸν «ἀδαμάντινο νόμο τῶν ἐφεδρεῶν». Ὑπενθυμίζω

ἀκόμη ὅτι σ' ὅλα τὰ γραπτά μου γιὰ τὴν Ἑταιρεία, καὶ εἶναι πολλὰ, δὲν ἔκρυψα ποτὲ ὅ,τιδὴποτε δυσμενὲς τὴν ἀφορᾶ, γιατί πιστεύω ὅτι ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας μᾶς προφυλάσσει ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τῶν σφαλμάτων τοῦ παρελθόντος. Οἱ σελίδες τοῦ Μέντορος καὶ τοῦ Ἔργου εἶναι λίγες καὶ δὲν χωροῦν τὴν περιγραφὴ μικροτήτων. Ἄν χρειαστεῖ ὅμως εἶναι δυνατόν ν' ἀποκαλυφθοῦν καὶ οἱ μικρόψυχοι ποὺ κρύβονται πίσω ἀπὸ τὶς μικρότητες καὶ ἡ μικρὴ πολιτεία τους στὸ παρελθόν, γιατί μέλλον πλέον δὲν ἔχουν. Ἐπιδιώξῃ μου εἶναι ἡ ἔκθεση τῆς ἀλήθειας γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας, παλαιότερης καὶ σημερινῆς.

Ἄλλὰ στὸ γενικότερο ζήτημα τοῦ σημερινοῦ πνεύματος τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας θὰ ἐπανέλθω μὲ διεξοδικὴ ἔκθεση.

B.X.II

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

Και πάλι ο αρχαιολογικός νόμος βρίσκεται στην επικαιρότητα, γιατί ανακοινώθηκε η σύνταξη νέου σχεδίου νόμου ή τροποποίηση του σχεδίου που επί χρόνια ύφίστανται επεξεργασία, τροποποιήσεις κλπ. από ειδική επιτροπή του Ύπουργείου Πολιτισμού.

Πριν από επτά χρόνια (Ο Μέντωρ 27, 1993, 159-162) είχα αναλύσει, πολύ σύντομα, το περιεχόμενο σχεδίου νόμου περί αρχαιοτήτων το οποίο πρόκειτο να υποβληθεί στη Βουλή για ψήφιση, κάτι που εύτυχως δεν έγινε. Το νέο σχέδιο νόμου δεν το έχω δει και δεν μου είναι δυνατόν να εκφέρω γνώμη γι' αυτό. Τις γενικές απόψεις μου περί της αναγκαίας αρχαιολογικής νομοθεσίας έχω διατυπώσει στο δημοσίευμα που μνημονεύεται.

Ζήτημα κακού αρχαιολογικού νόμου ύφίσταται από τα χρόνια της Αντιβασιλείας. Ο νόμος της 10/22 Μαΐου 1834 «Περί τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν», ὁ πρῶτος αρχαιολογικός νόμος, ἔργο τοῦ Mauger καὶ τοῦ Weissenburg θεωρήθηκε, καὶ εἶναι ἀλήθεια, ὅτι προκάλεσε μεγάλη ζημιὰ στὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλλάδος, γιατί ἐπέτρεπε καταχρήσεις ἐκ μέρους τῶν ἰδιωτῶν. Ἐκτενῶς πῶς ἐκθέτω τὰ κατὰ τὸν νόμο αὐτὸ σὲ παλαιότερο δημοσίευσμά μου (Δοκίμιο γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία, 1982, 19-21). Τὸν νόμο τῆς Ἀντιβασιλείας ἀντικατέστησε ὁ νόμος ΒΧΜΣ' (2646) τοῦ 1899, ἔργο τοῦ Παναγῆ Καββαδία. Ὁ νόμος ΒΧΜΣ' εἶναι ὁ πατέρας τοῦ 5351/1932 τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκεται ἡ ἀντικατάσταση μὲ τὸ νέο νομοσχέδιο.

Ὅπως ὁ νόμος 5351/1932 κατηγορεῖται σχεδὸν συνεχῶς ὡς ἡ αἰτία τῆς ἀρχαιολογικῆς κακοδαιμονίας μας, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἡ κακοδαιμονία ὀφείλεται στὴ μὴ ἐφαρμογὴ

τοῦ νόμου ἢ τοῦ Συντάγματος, πρβ. λ.χ. ζητήματα λατομείων, ἀρχαιολογικῶν ζωνῶν, ἔτσι καὶ κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ὁ νόμος τῆς Ἀντιβασιλείας κατηγορήθηκε μὲ σφοδρότητα ὡς αἷτιος βλάβης τῶν ἀρχαίων, ἐνῶ τὴ βλάβη τὴν προκαλοῦσαν οἱ κατα-
 χρήσεις τῶν πολιτικῶν κατὰ τὴν ἐφαρμογή του, ἀπὸ τις ὁποῖες καταχρήσεις εἶχαν πολιτικά, κομματικά καὶ οἰκονομικά ὠφέλη.

Οἱ διατάξεις τοῦ ἐλληνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ νόμου δὲν ἐνδιαφέρουν μόνο τοὺς Ἑλληνες ἀρχαιολόγους τῆς Ὑπηρεσίας, πού εἶναι οἱ ἀρμόδιοι γιὰ τὴν τήρησή τους ἀλλὰ καὶ τίς ξένες ἀρχαιολογικές σχολές οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ αὐτές. Ἐνδιαφέρουν ἀκόμη τὰ ξένα μουσεῖα πού πλουτίζουν ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους καὶ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους, ἐνδιαφέρουν τοὺς Ἑλληνες καὶ ξένους συλλογεῖς, τοὺς ἰδιῶτες συντηρητὲς τῶν ἀρχαίων καὶ ἀκόμη πλῆθος ἀνθρώπων πού ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἀρχαῖα ἐπαγγελματικῶς ἀλλὰ ὄχι ἐπιστημονικῶς, λ.χ. σήμερα τὰ εἰδικὰ γραφεῖα συσκευασίας ἀρχαίων καὶ ἔργων τέχνης πού ἐμφανίστηκαν στὴν Ἑλλάδα, ὀργανωμένα, ἀπὸ τὸ 1978, μὲ τὴν Ἔκθεση τοῦ Αἰγαίου. Τότε ἐφαρμόστηκαν νέες ἀρχές συσκευασίας τῶν ἀρχαίων «παρεχούσης ἐχέγγυα γιὰ τὴν ἀντοχή [τοῦ συσκευασμένου ἀρχαίου] σὲ ἐλευθέρᾳ πτώση*, ἀντοχή σὲ ὑψηλὴ ἐξωτερικὴ θερμοκρασία καὶ ἀνοικτὴ πυρὰ»!

Ἐναργὴ εἰκόνα τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ξένων γιὰ τὸν ἐλληνικὸ ἀρχαιολογικὸ νόμο παρέχει ἓνα παλιό, ἐκτενὲς ἄρθρο τοῦ Salomon Reinach γιὰ τὴν κακὴ κατάστασι τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος, δημιουργημένη ἐξ αἰτίας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ νόμου τοῦ 1834, δημοσιευμένο στὴν ἐφημερίδα τῆς Τεργέστης *Νέα Ἡμέρα* (10 Μαρτίου 1883). Ἀναδημοσιεύεται ὁλόκληρο τὸ κείμενό του, σημαντικὸ γιὰ τὴν κοινωνικὴ, πολιτικὴ καὶ ἱστορικὴ σημασία του.

B.X.II

* Ὅταν δηλαδὴ πέσει καὶ συντριβεῖ τὸ ἀεροπλάνο πού τὰ μεταφέρει τὸ ὅποιο καὶ θὰ ἀναφλεγεῖ μετὰ τὴ συντριβὴ του!

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ*

Αί μομφαί, ἅς ἐξηκόντισεν ὁ Στήλμαν ἐν τῷ Χρόνῳ κατὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει ὡς ἀνεχομένων τὴν καταστροφὴν τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος, εὔρον δυστυχῶς ἡγῶ καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῶν Δύο Κόσμων ὁ κ. Ράιναχ ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Βανδαλισμὸς ἐν Ἀνατολῇ» ἄρθρον, ἐν ᾧ, ἐξιῶν τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Τουρκίαν, καταγγέλλει, ἀμφοτέρας τὰς χώρας ὡς «παραιτίους τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς κολοβώσεως τῶν λειψάνων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ». Ὁ ἄλλως λόγιος καὶ φίλα φρονῶν τῇ Ἑλλάδι συγγραφεὺς ἐκτραγωδεῖ προοιμιαζόμενος τὴν οἰκτρὰν τύχην τῶν ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν, παρατηρεῖ δ' ὅτι τὴν ἀφύπνησιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος ἐν Ἑλλάδι παρηκολούθησε καὶ ἐπέβρωσεν ἡ ἀφύπνησις τῆς πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν ἀγάπης. «Ἄλλ' ὁ τρομερὸς ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἀγών», λέγει, «ἐκάλυψε κατὰ τὰ ἔτη 1821-1827 τὴν Ἑλλάδα διὰ νέων ἐρειπίων. Ἀνεξαρτησίας ἔτυχεν ἡ χώρα, ἀφοῦ ἡρημώθη. Αἱ ἀφηγήσεις τῶν συνοδευσάντων τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μωρέως ἀρχαιολόγων εἰκονίζουσι φοβερωτάτην τὴν καταστροφὴν. Τιμὴ τοῦ πολυπαθοῦς ἐκείνου λαοῦ εἶναι ὅμως ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς ἀπελευθερώσεως ἡμερῶν ἐνόησεν ὅτι ἡ Εὐρώπη, σπεύσασα εἰς βοήθειάν του, ἀπένειμε φόρον σεβασμοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ ὅτι ἐπομένως καὶ αὐτὸς εἶχε καθήκοντα πρὸς προπάτορας, ὧν ἡ μνήμη ἔσωσεν αὐτόν. Ὅποια θλίψις θὰ κατέλαβε τοὺς λογίους, ὅσοι ἐπεσκέφθησαν πρῶτοι, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων, τὴν Ἀκρόπολιν, ἣν ὁ Κάρεῦ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' εἶδεν ἔτι ἐν ὄλῃ τῆς τῆ δόξῃ! Ὁ Μοροζίνης, ὁ Ἑλγιν, ἡ πολιορκία τοῦ

* Νέα Ἡμέρα, Σάββατον 10 Μαρτίου 1883.

1827 εἶχον μεταβάλλει τὸν Παρθενῶνα εἰς ἐρείπιον, ὃ δὲ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης δὲν ὑπῆρχε πλέον. Τὰ πάντα ἔδει ν' ἀναδημιουργηθῶσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, καὶ τοῦτο ἐν χώρα ἐξηγντλημένη καὶ παραδεδομένη ἔτι εἰς ἐμφυλίους σπαραγμούς. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὰς Ἀθήνας σήμερον, 50 ἔτη μετὰ τὴν ἀνίδρουσιν τοῦ βασιλείου, δὲν δύναται νὰ μὴ θαυμάσῃ τὴν δραστηριότητα λαοῦ, ὅστις ἐξήγαγε τῆς τέφρας πόλιν κατεστραμμένην, κατήρτισε μουσεῖα ἐκ τῶν πλουσιωτάτων ἐν Εὐρώπῃ, ἐκάθαρε τὴν Ἀκρόπολιν ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρειπίων καὶ ἀπέδωκεν εἰς ναοὺς, ὧν ἡ ἀνακαίνισις θὰ ἦτον ἱεροσυλία, τὴν μεγαλειότητα τῆς ἀπομονώσεως. Μέγα μέρος τοῦ ἔργου ἐπετετέλεσθη θεβαίως ὑπὸ ξένων. Ἀνεπίληστα ζῶσι τὰ ὀνόματα τοῦ Θερισίου, τοῦ Ῥός, τοῦ Βελὲ καὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, οἵτινες ἐν Μυκῆναις, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δήλῳ, ἰδίᾳ δαπάνῃ, ἢ δαπάνῃ τῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας, ἐξέχωσαν μνημεῖα θαυμάσια πλουτίσαντα τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ Ἑλλὰς δύναται ν' ἀναφέρῃ μεθ' ὑπερηφανείας τὸν Πιπτάκη, τὸν Ῥαγκαβῆν, τὸν Κουμανούδη, τὸν Εὐστρατιάδην καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, ἣτις, ἰδρυθεῖσα ἐν ἔτει 1837 παρέσχεν ὑπηρεσίας ἀνεκτιμῆτους. Πρὶν ἢ καταγεγίλωμεν μετὰ δικαίας αὐστηρότητος τὰς καταστροφάς, ὧν θέατρον εἶναι ἡ Ἑλλάς, ἄσμενοι ὁμολογοῦμεν ὅτι πολλὰ ἔπραξε κατὰ τὰ τελευταῖα 50 ἔτη καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐπέλειψεν αὐτὴν ἡ ἀγαθὴ θέλησις. Αἱ μομφαὶ ἡμῶν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς δεῖγμα εἰλικρινοῦς ἐνδιαφέροντος. Πρὸ τινων ἐτῶν ὁ κ. Βαδιγκτῶν, ὑπουργὸς τότε τῆς παιδείας, κατέκρινεν εὐλόγως τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀποκρούουσαν τὴν συνδρομὴν ξένων πρὸς ἐπιτέλεσιν ἀνασκαφῶν, ἃς δὲν ἠδύνατο αὐτὴ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξ ἐνδείας. Ὁ κ. Κουμανούδης ἀπήντησε μετὰ πικρίας ἐν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπομνήσας τὸ λόγιον *parvum parva decent*. Δὲν λησμονοῦμεν, ὡς δὲν ἐλησμόνει ὁ κ. Βαδιγκτῶν, ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι μικρὰ καὶ πτωχὴ. Δὲν ζητοῦμεν παρ' αὐτῆς τὰ ἀδύνατα. Κατακρίνομεν ἀπλῶς αὐτὴν ὡς λίαν αὐστηρὰν πρὸς τινὰς, ὡς λίαν ἀνεκτικὴν πρὸς ἄλλους, ὡς διατηροῦσαν νομο-

θεσίαν, ἥτις ἀποβαίνει παρόρμησις εἰς τὸν βανδαλισμὸν, καὶ ὡς ἀποκρούουσαν ἀφιλοκερδεῖς προσφοράς, ἐξ ὧν μέγα θὰ ἐπορίζετο ὄφελος ἢ ἐπιστήμη. Εἷς τῶν πρώτων νόμων, οὓς ἐξέδωκεν ἡ χειραφετηθεῖσα Ἑλλάς, ἦν ὁ ἀπαγορεύων ἀπολύτως καὶ ἐπὶ ποινῇ δημεύσεως τὴν ἐξαγωγὴν ἀρχαιοτήτων. Ἡ πενία τῆς χώρας δὲν ἐπέτρεπεν αὐτῇ νὰ κωλύσῃ ἄλλως τὴν διαρπαγὴν τῶν προγονικῶν ἀριστουργημάτων. Ὁ ἠκρωτηριασμένος Παρθενῶν κατήγγελλε τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλγιν σύλησιν. Τὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Αἰγίνης, ἡ μετόπη τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας εἶχον ἀναρπαγῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, τὸ δ' ἀριστούργημα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, εἶχε πλουτίσει τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Ἐκρίνετο λοιπὸν ἐπάναγκες νὰ προστατευθῶσιν, ὡς ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει, κατὰ τῆς ἀπληστίας τῆς Εὐρώπης οἱ θησαυροί, οὓς ἔκρυπτεν ἔτι τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος. Τὸ μέτρον τῆς ἀπολύτου ἀπαγορεύσεως εὔρεν ὑπερασπιστὰς καὶ μεταξὺ τῶν σοφῶν τῆς Ἑσπερίας. Ἐπίσης, ἔγραφεν ἐν ἔτει 1852 ὁ Βελέ, ἔχει καιρὸν νὰ ἐξαγάγῃ τὰς ὑπὸ τὴν γῆν κοιμωμένας ἀρχαιοτήτας. Δύνανται νὰ μείνωσιν αὐτόθι τεθαμμένα ἐπὶ αἰῶνας. Ἀγνοοῦνται, ἀλλ' ὑπάρχουσιν. Ἡ ἀνυπομονησία ἐνὸς ἀρχαιολόγου, ἡ ἰδιοτροπία ἐνὸς ξένου δύνανται νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν ἔκχωσιν, δὲν ἀποτελοῦσιν ὅμως ἰδιοκτησίαν. Ὁ συλλογισμὸς τοῦ Βελέ εἶναι ὀρθός, ἀρκεῖ νὰ μὴ ψυχραίνηται ὁ ζῆλος τῆς ἐπιστήμης, ἥτις προσφέρει ἀφιλοκερδῆ συνδρομὴν. Ὁ ἐλληνικὸς νόμος τοῦ 1834 ἀπαγορεύει ἀπολύτως τὴν ἐξαγωγὴν τῶν ἀρχαιοτήτων, ἢ τὴν μεταφορὰν αὐτῶν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἄνευ ἀδείας τῆς ἀρχῆς, δὲν ἐπιτρέπει ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἄνευ ἰδιαίτερας ἀδείας τῆς ἀρχῆς, ἥτις ἐπιτηρεῖ δι' ἐπιτρόπου, ἐπιβάλλει δ' εἰς πάντα κάτοχον ἀρχαιοτήτων νὰ παρουσιάσῃ λεπτομερῆ δήλωσιν, ὅπως ἐξελέγχηται, ἐν ἀνάγκῃ, ἡ ἀκεραιότης τῆς συλλογῆς του. Ὁ εὐρὼν ἔργον τι τέχνης ὀφείλει ν' ἀναγγεῖλη τοῦτο ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν εἰς τὴν ἀρχὴν, διότι τὸ ἥμισυ τοῦ εὐρέματος ἀνήκει εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἐὰν μὴ ἀποδεχθῇ τὰς

προσφοράς τοῦ ὑπουργείου ἢ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας καὶ πωλήσῃ τὸ εὔρεμά του εἰς τρίτον, ὀφείλει νὰ καταβάλῃ τὸ ἥμισυ τοῦ τιμήματος εἰς τὸ ταμεῖον τῶν μουσείων. Τὸ ἔργον δημεύεται, ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ ἰδιοκτῆτης προέβη λάθρα εἰς διαθήματα, ὅπως ἀπαλλοτριώσῃ ἢ ἐξαγάγῃ αὐτό, καί, ἀφοῦ συμπληρωθῇ ἡ λαθραία ἐξαγωγή, ὁ παραβάτης τιμωρεῖται διὰ προστίμου καὶ φυλακίσεως. Ὁ δρακόντειος οὗτος νόμος ἔμεινεν, ὡς εἰκός, ἐν μέρει νεκρὸν γράμμα, οὐχὶ δ' ἀλόγως ὠμίλει ἐπ' ἐσχάτων ὁ Λενορμάν 'περὶ τῆς μωρᾶς νομοθεσίας ἣτις ἀξιοῖ νὰ κωλύσῃ τὴν ἀρχαιοκαπηλείαν ἐν Ἑλλάδι'. Εἰς τὴν νομοθεσίαν ταύτην ὀφείλεται, ἀπὸ ἡμίσεος αἰῶνος ἢ σπάνις τῶν ἀνεγνωρισμένων καὶ ὠφελίμων τῇ χώρᾳ ἀνασκαφῶν, ὁ πολλαπλασιασμός τῶν λαθραίων ἀνασκαφῶν γινομένων ἐπὶ σκοπῶν διαρπαγῆς, ἢ σωρηδὸν ἐξαγωγή μικρῶν ἀντικειμένων καὶ ὁ στυγερὸς βανδαλισμὸς ὁ κολοβῶν ὀγκώδη ἔργα τέχνης, ὧν ἡ εἰς ἀκέραιον ἐξαγωγή ἀποβαίνει ἀδύνατος. Ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἕξ μόναι ἐγένοντο ἐν Ἑλλάδι σπουδαῖαι ἀνασκαφαί, ὧν τέσσαρες ἐνηργήθησαν ὑπὸ ξένων. Ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς ἐν Θήρᾳ καὶ ἐξήγαγεν εἰς φῶς μέγα μέρος τῶν ἑρειπίων τῆς Δήλου· ἡ Γερμανία ἐξέχουσε δι' ἀδρῶν θυσιῶν τὸν ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας χῶρον· ὁ κ. Σλῆμαν ἀνεκάλυψε τοὺς περιφήμους τάφους τῶν Μυκηνηῶν· ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἠρέυνησε τὸ νότιον μέρος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοὺς εἰς Σπάτα τύμβους, ὧν ἡ σύγκρισις πρὸς τοὺς βασιλικοὺς τάφους τῶν Μυκηνηῶν ἐπέχουσε μέγα φῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης. Ἐν ἔτει 1881-1882 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία ἤρξατο ἀνασκαφῶν ἐν Ἐλευσίνι καὶ Ἐπιδαύρῳ αἵτινες θὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐφέτος καὶ ἕξ ὧν λόγου ἄξια προσδοκῶνται πορίσματα. Πάντα τὰ εὑρέματα τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς, τῆς Γερμανίας, τοῦ Σλῆμαν ἔμειναν ἰδιοκτησία τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Κατ' ἐξαίρεσιν ἐδωρήθησαν μόνον τῇ Γερμανίᾳ ὀλίγα τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρεθέντων διπλῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ὅμως ἐλαχίστην ἔχουσιν ἀξίαν. Ἐμπράκτως λοιπὸν ἀπεδείχθη ὅτι ἐπιτρέπουσα εἰς ξένους νὰ

καταναλίσκωσι χρόνον καὶ χρήματα πρὸς πλουτισμὸν τῶν μουσείων τῆς ἤ Ἑλλάς καρποῦται τὸ μερίδιον τοῦ λέοντος. Θὰ ἐδικαιούτο τις λοιπὸν νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ μὲν ἑλληνικὴ κυβέρνησις προσκαλεῖ τοὺς ξένους νὰ ἐπιχειρῶσιν ἀνασκαφάς, οὗτοι δ' ἀρνοῦνται, ἵνα μὴ παραστῶσι φενακίζομενοι. Καὶ ὅμως συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον. Ἡ περὶ Ὀλυμπίας σύμβασις ἐπολεμήθη σφοδρῶς ἐν τῇ Βουλῇ ὡς ἀτιμάζουσα τὴν χώραν, ὅτε δ' ἐδέησε νὰ παραχωρηθῶσι τῇ Γερμανίᾳ ἀντικείμενά τινα ἐλαχίστης ἀξίας, αἱ διαμαρτυρήσεις ἐπανελήφθησαν. Ἡ ἥκιστα νοήμων αὕτη κατακραυγὴ δυσηρέστησεν εὐλόγως χώραν, ἣτις ἐδαπάνησε πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον. Ν' ἀποδώσωμεν ἄρα γε τὸ αἶσθημα τοῦτο εἰς κακῶς ἐννοουμένην φιλοπατρίαν; Ἀλλά, τῇ ἀληθείᾳ, δὲν δύναμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς σπουδαιολογοῦντας τοὺς κραυγάζοντας ὅτι 'δὲν θέλουσι νὰ ἐκθάπτωνται ὑπὸ βαρβάρων τὰ ὄσῳ τῶν προγόνων των'. Ἡ Ἑλλάς ἐσώθη ὑπὸ τῆς Εὐρώπης χάριν τοῦ παρελθόντος τῆς, διότι τὸ παρελθὸν τοῦτο ἐθεωρήθη, οὐχὶ ὡς ἀποκλειστικὴ κληρονομία μικροῦ λαοῦ, ἀλλ' ὡς κοινὴ κληρονομία πάντων τῶν ἐραστῶν τοῦ καλοῦ. Τὴν ἀντίπραξιν κατὰ τῶν προτάσεων τῆς Γερμανίας, ἀνανεωθεῖσαν καὶ ὅτε ἐπ' ἐσχάτων ἡ Γαλλία ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀνασκαφάς ἐν Δελφοῖς, ὑπεκίνησαν στενά τινα πνεύματα κατεχόμενα, παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἑλλάδι φιλοξενίαν, ὑπὸ δυσπιστίας καὶ ζηλοτυπίας κατὰ τῶν ξένων. Οἱ μισόξενοι οὗτοι ἀδιαφοροῦσιν ἐὰν ἡ ἐπιστήμη θὰ ἐπιτελέσῃ προόδους ἢ θὰ μείνῃ στάσιμος, ἐὰν τὰ μουσεῖα θὰ πλουτισθῶσι ἢ θὰ παραδοθῶσιν εἰς διαρπαγὴν. Ἐν καὶ μόνον ζητοῦσι, νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ ξένος, ἔστω καὶ πρὸς ὄφελος ἀποκλειστικὸν τῆς Ἑλλάδος, ὅ,τι δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ αὕτη ἡ Ἑλλάς. Τοῦ ἀνεπιστήμονος καὶ ταπεινοῦ τούτου πνεύματος ἐδείχθη ἐμφορομένη καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, διακυβεύσασα πρὸς θλίψιν τῶν φίλων καὶ θαυμαστῶν τῆς, διὰ πολιτικῆς κακοβούλου καὶ φθονεῶς τὴν ἐπὶ ἀμεροληψία καὶ ἀφοσιώσει εἰς τὴν ἐπιστήμην φήμην, ἣν εἶχεν ἀποκτήσει ἐν Εὐρώπῃ. Δυστυχῶς

καὶ ὁ ἔξοχος ἀνὴρ, ὅστις ἰθύνει ἀπὸ ἐνὸς ἔτους τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος, ὁ κ. Τρικούπης, υἱοθέτησε πάθη, ἅτινα οἱ πεφωτισμένοι Ἕλληνες ἀποκηρύττουσι γεγωνυῖα τῇ φωνῇ. Ἐναντίον ῥητῆς ὑποσχέσεως τοῦ προκατόχου του κ. Κουμουندούρου, ἠρνήθη νὰ ὑποβάλῃ τῇ Βουλῇ νομοσχέδιον ἐπιτρέπον τῇ Γαλλίᾳ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὰς ἐν Δελφοῖς ἀνασκαφάς, αἵτινες ἀπαιτοῦσι τοὺς πόρους μεγάλου κράτους. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ συναίσθησις τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῆς χώρας θὰ καθίστησιν ἐν διανοίᾳ τοσοῦτον ὀρθῇ συμβουλῶν διπλασίως ἐνόχων, καθὸ ἐξ ἴσου ἐπιβλαβῶν καὶ τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ ἐπιστήμῃ. Ὁ κ. Σπῆμαν εἶναι ὁ μόνος ἰδιώτης, ὅστις ἐπεχείρησε σπουδαίας ἀνασκαφάς, ἐν γνώσει τῆς κυβερνήσεως. Ἄλλ' αἱ λαθραῖαι ἀνασκαφαί, αἱ ἐνεργηθεῖσαι ἀπὸ 50 ἐτῶν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἀναρίθμητοι. Ἡ ἀπέραντος νεκρόπολις τῆς Τανάγρας, ὅθεν ἐξεχώσθησαν χιλιάδες τῶν πληρωσάντων τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης ἀγαλματίων, ἐληλατήθη αὐτὸ τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν καὶ ἀρχαιοκαπήλων. Ὅτε μετὰ ἔτη διαρπαγῆς ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλεν εἰς Τανάγραν στρατιωτικόν τι ἀπόσπασμα, τὸ κακὸν ἦτον ἀνεπανόρθωτον. Ἡ θαυμασιωτάτη νεκρόπολις τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ κόσμου εἶχε λεηλατηθῆ ἄνευ ὠφελείας τῆς ἐπιστήμης, ἣτις ὑπέστη ἀπώλειαν ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ὄντως, ἔργον τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἡ τυχαία περισυναγωγή ἀθυρμάτων καὶ ἡ κατάταξις αὐτῶν εἰς ὑελοσκεπεῖς θήκας. Τὸ πόρισμα ἀνασκαφῶν ἐνεργουμένων ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλου ἐνδιαφέρει ἴσως τοὺς καλλιτέχνας· ἀλλ' ἡ ἀρχαιολογία ὄφελος πορίζεται μόνον, ὅταν ἀναγραφῇ λεπτομερῶς ἐν πρωτοκόλλοις ὁ τόπος, ἐνθα εὐρέθη ἕκαστον ἀντικείμενον, ἡ θέσις τῶν ἀγαλματίων, τῶν σκευῶν, τῶν κοσμημάτων ἐν τοῖς τάφοις καὶ ἡ φύσις τοῦ ἐλαχίστου συντρίμματος. Ἄλλ' οἱ ἀρχαιοκάπηλοι καὶ οἱ χωρικοὶ ἀδιαφοροῦσι πρὸς τὰς παρατηρήσεις ταύτας. Ζητοῦσιν ἀντικείμενα ἄθικτα, ἀπορρίπτουσι ἢ συντρίβουσι τὰ μὴ τοιαῦτα καὶ πωλοῦσιν ὅ,τι τάχιον τὰ εὐρέματά των εἰς ἄλλους ἐμπόρους, οἵτινες νοθεύουσιν αὐτὰ πολλάκις διὰ τῆς

προσθήκης χρωμάτων καὶ κοσμημάτων, ὅπως δώσωσιν αὐτοῖς μείζονα ἀξίαν. Ἡ ἀτιμωρητὶ ἐπὶ τετραετίαν ὄλην παραταθεῖσα λεηλασία τῆς νεκροπόλεως τῆς Τανάγρας εἶναι θλιβερώτατον ἐπεισόδιον τοῦ ἐν Ἑλλάδι βανδαλισμοῦ φθειρόντος μνημεῖα, ἅτινα ἐσεβάσθησαν οἱ Τοῦρκοι. Πᾶσα λαθραία ἀνασκαφὴ εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἐσπευσμένη. Τὸ ἤμισυ ἴσως τῶν θελκτικῶν ἀγαλματίων, ἅτινα περιεῖχον οἱ τύμβοι τῆς Τανάγρας, μετετράπη εἰς κόνιν ὑπὸ τῆς ἀξίνης τῶν ἐρευνητῶν. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐπεχείρησεν ἀληθῶς ἰδίας ἐρεύνας· ἀλλὰ κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν ἐρευνητῶν τούτων, ὧν τὰ πορίσματα ὑπῆρξαν μηδαμινά, ἐξηκολούθουν αἱ λαθραῖαι ἀνασκαφαί. Κατὰ τὰς βροχερὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος συνετρίβοντο εἰκοσιν ἀγαλμάτια, ὅπως ἐξαχθῆ ἐν ἀκέραιον. Καὶ σήμερον ἡ νεκρόπολις τῆς Τανάγρας εἶναι σχεδὸν ἐξητλημένη. Πεντακισχίλια ἀγαλμάτια καὶ ἰσάριθμα ἀγγεῖα, ὧν ἡ ἀξία θὰ ἦτον ἀνυπολόγιστος, διεσκορπίσθησαν εἰς Παρισίους, εἰς Λονδῖνον, εἰς Βερολίνον, ἐνῶ τὸ μουσεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πενιχροτάτην περιέχει συλλογὴν, ἧς καὶ τὰ ἄριστα ἀγαλμάτια δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ κοσμοῦντα τὸ Λοῦβρον, ἢ τὰ εὐρισκόμενα ἐν ταῖς συλλογαῖς μεγάλων ἀρχαιοκαπήλων ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις. Ἐκ περισσοῦ ὁ Ἕλλην ἐπίτροπος, ὁ ἐπιχειρήσας τὰς ἐν Τανάγρα ἐρεύνας, δὲν ἐδημοσίευσεν σπουδαίαν ἔκθεσιν τῶν ἐργασιῶν του καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἐσωτερικῆς διασκευῆς τῶν αὐτόθι τάφων ἀπώλετο ἐς αἰεὶ. Ὁμιλήσαμεν ἰδίᾳ περὶ Τανάγρας, διότι τὰ ἐκεῖθεν προερχόμενα ἀγαλμάτια ἐκτῆσαντο παγκόσμιον φήμην καὶ ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν καὶ τῶν μᾶλλον ἀμυήτων. Ἄλλ' αἱ αὐταὶ σκηναὶ ἐπανελήφθησαν καὶ εἰς ἄλλας νεκροπόλεις τῆς Ἑλλάδος, εἰς Λοκρίδα, εἰς Τεγέαν, ἰδίᾳ εἰς Κόρινθον. Ἡ κυβέρνησις δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως τὴν ἐκμετάλλευσιν ταύτην, διότι τὰ ἐργαστήρια τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιοκαπήλων βρίθουσιν ἀρχαιοτήτων προερχομένων ἐκ λαθραίων ἀνασκαφῶν, ἀλλ' οὐδὲν ἔπραξεν, ὅπως κωλύσῃ τὴν διαρπαγὴν. Εὐκόλως δύναται τις νὰ φαντασθῆ ὁποίας καταστροφὰς ἐπιφέρει κατ' ἔτος ὁ βανδαλισμὸς

οὗτος. Ἴσως ἐρωτήσῃ τις διατι οἱ ἀρχαιολόγοι, ἀφθονοῦντες ἐν Ἑλλάδι, δὲν ἐπιβλέπουσιν εἰς τὰς ἀνασκαφάς, ὅπως σημειῶσι, τοῦλάχιστον, τὰ εὐρέματα. Ὁ λόγος ἀπλούστατος. Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐρευνηταὶ θὰ κατήγγελλον αὐτοὺς εἰς τὰς ἀρχὰς ὡς παραβαίνοντας τὸν νόμον, θὰ ἐπανελάμβανον δὲ τὰς ἐργασίας των εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀχληρῶν. Ὁ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐρευνητὴς φοβεῖται τὸν ξένον πλέον, ἢ τὸν χωροφύλακα. Ὁ χωροφύλαξ εἶναι συμπατριώτης, πίνει μετ' αὐτοῦ τὴν βραχὴν καὶ κλείει ἐν δέοντι τοὺς ὀφθαλμούς. Ἄλλ' ὁ ξένος εἶναι ἀδιάφθορος καὶ ἐχεμυθίαν ὑπισχνούμενος δὲν εὐρίσκει πίστιν· ἔχει ἐν Εὐρώπῃ φίλους, γράφει εἰς ἐφημερίδας, εἶναι ἐνὶ λόγῳ παρείσακτος, ὅστις πρέπει διὰ παντὸς μέσου ν' ἀποσκορακισθῇ. Ὁ κ. Ῥαγιέ, ἐνασχοληθεὶς ἰδίᾳ εἰς τὰς νεκροπόλεις, ὡμολόγησεν ὅτι, διαμείνας ἐπὶ τετραετίαν ἐν Ἑλλάδι, δὲν κατώρθωσε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὸ ἄνοιγμα ἐνὸς τύμβου. Ἄλλοι ἀπεπέμφθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, βαθὺ δὲ μυστήριον περικαλύπτει τὰς ἀνασκαφάς, αἵτινες ἐνεργοῦνται ταυτοχρόνως καὶ ἀνὰ πᾶσαν ὥραν εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀρχαιοκάπηλοι τῆς Κορίνθου τ' ἀποκτήματα τῶν ἀποστέλλουσιν εὐθὺς εἰς Εὐρώπην· οὐδεὶς δὲ ποτε Ἑλληνα τελωνοφύλαξ κατέσχε τοιαύτην ἀποστολήν. Ἄλλως τε δέ, οἱ ἀρχαιοκάπηλοι εἶναι πανουργότατοι καὶ τελειοδιδάκτοι περὶ τὴν λαθρεμπορικὴν τέχνην. Ἐν Ἀθήναις λαμβάνουσι προφυλακτικὰ τινα μέτρα. Ὅπως ἐξαπατήσωσι τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρίαν καὶ τηρήσωσι τὸ μονοπώλιον γονίμου ἐδάφους, οὐδέποτε ὑποδεικνύουσι τὴν ἀληθῆ προέλευσιν τῶν εἰς πώλησιν ἐκτεθειμένων ἀντικειμένων. Ὁρειχάλκινον ἀγαλμάτιον εὑρεθὲν ἐν Βοιωτίᾳ παρίσταται ὡς εὑρεθὲν ἐν Σπάρτῃ, ἀγγεῖον δ' ἐκταφὲν ἐν Ἀττικῇ πωλεῖται ὡς ταναγραῖον. Ἐὰν τὸ ἀντικείμενον ἦναι βαρύτιμον, ὁ ἔμπορος βεβαίῳ ὅτι ἦλθεν ἐκ Μακεδονίας ἢ Σμύρνης, διότι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὐδὲν ἔχει δικαίωμα ἐπὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ εὑρεθεισῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐκ τούτου προέρχεται μείζων σύγχυσις σκοτεινῶν ἀρχαιολογικῶν ζητημάτων, ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν

διάκρισιν τῶν σχολῶν καὶ τῶν διαφόρων κέντρων τῆς καλλι-
 τεχνικῆς παραγωγῆς. Ἀντικείμενον ἀποβαλὸν τὸν ἀρχικὸν
 τύπον δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς στολισμὸν μουσείου ἢ ἰδιω-
 τικῆς αἰθούσης ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιστήμην δὲν χρησιμεύει, ἔστι δ'
 ὅτε καὶ ἀποπλανᾷ αὐτήν. Πρὸ τινων ἐτῶν ἡ Ἀρχαιολογικὴ
 Ἑταιρία ἠγόρασεν ὑπὲρ τοῦ μουσείου τῆς ἐπιτυμβίαν στήλην
 ἀρίστου ῥυθμοῦ ὑπομνησκουσάν τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας
 ἀττικῆς τέχνης καὶ προερχομένην δῆθεν ἐξ Ἀβδῆρων. Ἡ
 πηγὴ αὕτη ἐγένετο δεκτὴ ἀσυζητητὶ καὶ ἡ στήλη τῶν Ἀβδή-
 ρων ἐξελέφθη ὡς νέον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς θεωρίας τοῦ
 Βρονὺν περὶ τῆς ἰδιαζούσης τῇ βορείᾳ Ἑλλάδι τέχνης, ἧς τὸ
 μᾶλλον ἀξιοσημείωτον προῖόν εἶναι τ' ἀετώματα τῆς Ὀλυμ-
 πίας. Ἀλλ' ὅτε ἐπεσκέφθη τ' Ἀβδῆρα, ἡ τοῦλάχιστον τὸν
 χῶρον, ἔνθα ὑποτίθεται ὅτι ἔκειτο ἡ πόλις ἐκείνη, οἱ κάτοικοι
 μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι οὐδὲν ἀνεκαλύφθη αὐτόθι μαρμάρινον
 ἀνάγλυφον, τοῦτο δ' ἐπέβρωσε τὴν γνώμην μου ὅτι ἡ στήλη
 εὔρεθη ἐν Βοιωτίᾳ ἢ Ἀττικῇ, ἴσως ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις,
 καὶ ὅτι τὴν ἐξ Ἀβδῆρων προέλευσιν ἀνέφερον ὁ ἀρχαιοκάπη-
 λος, ὅπως πωλήσῃ τὸ εὔρεμά του τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρίᾳ
 μὴ ἐκτιθέμενος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζομένας ποινάς. Ἐν
 γένει ὁ νόμος ὀλίγον ἀνησυχεῖ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους, μηδέ-
 ποτε σχεδὸν δηλοῦντας πρὸς τὸν ἔφορον τῶν ἀρχαιοτήτων τὰ
 εἰς χεῖρας των ἀντικείμενα, ἐναντίον ῥητῆς διατάξεως τοῦ
 κώδικος. Κατ' οἶκον ἔρευναι θὰ ἦσαν ἀνωφελεῖς, ἐν χώρᾳ δὲ
 φιλελευθέρα οἷα ἡ Ἑλλάς θὰ κατεδικάζοντο ὑπὸ τῆς κοινῆς
 γνώμης. Καίπερ στηλιτεύων τὸ κακόν, οὗ γίνονται πρόξενοι οἱ
 ἀρχαιοκάπηλοι, δὲν παραγνωρίζω τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν. Οἱ
 πράκτορες των ἐν Ἑλλάδι καὶ Τουρκίᾳ διέδωκαν γνώσεις, ἃς
 δὲν διαδίδουσιν οἱ διδάσκαλοι. Παρ' αὐτῶν ἔμαθον οἱ χωρικοὶ
 ὅτι τὰ νομίσματα, τὰ ἀγγεῖα, τὰ μάρμαρα δὲν πρέπει νὰ ἐγκα-
 ταλείπωνται ἢ νὰ συντρίβωνται, ἀλλὰ νὰ φυλάττωνται ὡς
 πράγματα πολύτιμα. Ἀλλὰ τὸν βανδαλισμὸν τῆς ἀμαθείας
 διεδέχθη ἔκτοτε ὁ βανδαλισμὸς τῆς πλεονεξίας. Πρωταίτιος
 τοῦ κακοῦ τούτου εἶναι πράγματι ὁ ἔλεεινὸς νόμος ὁ βιάζων τὸ

ἐμπόριον τῶν ἀρχαιοτήτων νὰ περικαλύπτηται ὑπὸ μυστηρίου. Ἐὰν ἐξηρτᾶτο ἐξ αὐτῶν, οἱ ἔμποροι θὰ προετίμων ἀντικείμενα ἀκέραια τῶν ἠκρωτηριασμένων. Αὐτοὶ ἀσκοῦσι τὸ ἔργον των, πταίει δ' ὁ νομοθέτης ὁ ἀντιληφθεὶς κακῶς τῶν καθηκόντων του. Πλὴν τῶν ἐμπόρων τῶν ἀνακινούντων πανταχοῦ τὴν γῆν, ὑπάρχουσιν οἱ ἰδιοκτῆται οἱ φυτεύοντες ἢ προσποιούμενοι ὅτι φυτεύουσιν ἀμπέλους, ὅπως ἐπιχειρῶσιν ἐρεύνας ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κυβερνήσεως. Ἄνευ τοῦ νόμου τοῦ 1834 θὰ ἐπέτρεπον νὰ διευθύνωσι τὰς ἐργασίας των ἀρχαιολογοὶ. Ἀλλὰ νῦν προτιμῶσι ν' ἀπομακρύνωσι τὴν Ἐφορίαν τῶν ἀρχαιοτήτων, ἣτις θὰ ἤρπαζε τὸ ἥμισυ τῶν εὐρεμάτων, θὰ καθίστα δὲ δυσχερῆ καὶ ἐπικίνδυνον τὴν ἐξαγωγήν τοῦ ἄλλου ἡμίσεος διὰ τῆς συντάξεως καταλόγου. Ἐνεκεν τοῦ λόγου τούτου δὲν κατωρθώθη ἄχρι τοῦδε ν' ἀπογραφῶσιν οἱ καλλιτεχνικοὶ θησαυροὶ οἱ διεσκορπισμένοι ἐν πλείσταις ἰδιωτικαῖς συλλογαῖς. Οὐδεὶς κτήτωρ ἀρχαιοτήτων θὰ ἔστεργε νὰ τεθῆ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐφορίας καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὴν συλλογὴν του εἰς ὀχληρὰς ἐξακριβώσεις, αἵτινες θὰ ἐπέτρεπον νὰ συλληφθῆ ἔπ' αὐτοφώρῳ ἔνοχος ἐξαγωγῆς. Ἐπειδὴ αἱ μεγάλαι περιουσίαι σπανίζουσιν ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ μουσεῖα εἶναι γλισχρότατα, τὰ πλεῖστα τῶν βαρυτίμων εὐρεμάτων τρέπονται θᾶπτον ἢ βράδιον τὴν πρὸς τὴν ἀλλοδαπὴν ὁδόν. Τόσον πασιδὴλον κατέστη ὅτι ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ κωλύσῃ τὴν ἐξαγωγήν, ὥστε ἡ Ἐταιρία τῶν Φιλαρχαίων καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ ὠργάνωσαν λαχεῖα ἐπὶ σκοπῶ ἀγορᾶς καλλιτεχνικῶν ἀντικειμένων καὶ δωρήσεως αὐτῶν εἰς τὸ μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ ἑταιρίαι αὗται διέγνωσαν νοσημόνως ὅτι τὴν φιλοκέρδειαν μόνη ἢ φιλοκέρδεια δύναται νὰ καταπολεμήσῃ τελεσφόρως. Ἡ ἐξαγωγή τῶν ἀρχαιοτήτων συνεπάγεται δαπάνας καὶ κινδύνους, ὁ δ' εὐρέτης θὰ προὔτιμα νὰ πωλήσῃ τὸ εὐρεμά του ἐν Ἑλλάδι, ἔστω καὶ εἰς κατωτέραν τιμὴν. Δυστυχῶς παρὰ τὴν Ἐταιρίαν, ἀγοράζουσάν τινες ἀρχαιότητας, ἡ κυβέρνησις ἀπειλεῖ νὰ δημεύσῃ τὰς ἐξαγομένας· οὕτω δ' ἡ μὲν ἐξαγωγή καθίσταται δαπανηροτέρα, αἱ δὲ τιμαὶ ἐν Γαλλίᾳ ἐξογκοῦνται. Ἐκ τῶν

ἀπαγορευτικῶν νόμων ὠφελεῖται μόνον τὸ λαθρεμπόριον, ὅπερ ἐν Πειραιεῖ οὐδ' ἡ αὐστηροτάτη ἐπαγρύπνησις δύναται νὰ παρακωλύσῃ. Εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνακινῶνται οἱ σάκκοι τῶν περιγηγῆτων καὶ νὰ ἐξελέγχωνται οἱ ὑποπτοὶ ἐπενδύται, ἢ αἱ λίαν ἀναπεπταμένοι φουστανέλλαι. Σχεδὸν πάντα τὰ κεράμεια ἀγαλμάτια ἐπεβιάσθησαν ἀκωλύτως ἐν Πειραιεῖ καὶ Κορίνθῳ. Νόμος μὴ ἐφαρμοζόμενος ἢ κατ' ἐξαιρέσιν εἶναι προδήλως μωρός, οἱ δ' Ἕλληνες εἶναι λίαν νοήμονες, ἢ ὥστε νὰ σέβωνται τοιοῦτον νόμον. Οἱ φοβούμενοι αὐτὸν ξένοι ἀποδειλιῶσι πρὸ τῆς καταχρήσεως, ἀλλὰ πωλοῦνται αὐτοῖς ἀρχαιότητες παραδοτέαι ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου. Οἱ πωληταὶ μεγαλοποιοῦσι τὴν ἐπίβλεψιν, ὅπως ἐξογκώσωσι τὴν τιμὴν. Ἀλλὰ πράγματι εὐρίσκεται μέσον νὰ ἐξαχθῶσι καὶ τὰ ὀγκωδέστατα ἀντικείμενα. Δὲν μοι ἐπιτρέπει ἡ εὐπρέπεια ν' ἀναφέρω ὀνόματα. Ἀλλὰ πᾶς Ἕλληνας γινώσκει τις ὁ ἰσχυρὸς ὁ ἐκπέμψας ἐκ Πατρῶν εἰς Λονδῖνον τὸν θαυμάσιον ὀρειχάλκινον σάτυρον, ὅστις εἶναι σήμερον ἐν τῶν ἀγλαϊσμάτων τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσειοῦ. Πᾶς Ἕλληνας γινώσκει ἐπίσης ὅτι ὁ πρῶτιστος ἐξαγωγεὺς ἀρχαιοτήτων δὲν εἶναι ἔμπορος ἐξ ἐπαγγέλματος, θὰ γελᾶσωσι δ' οἱ ἐν Ἀθήναις βλέποντες ὅτι διστάζω νὰ γράψω ὀνόματα πασίγνωστα. Ἀχρι τοῦδε ὠμίλησα περὶ τῶν μικρῶν ἀντικειμένων, ἅτινα χρησιμεύουσι κυρίως πρὸς στολισμὸν αἰθουσῶν καὶ ὧν ἡ ἀξία ἐμεγαλοποιήθη ἴσως ὑπὸ τοῦ συρμοῦ. Ἀλλ' ὁ βανδαλισμὸς λυμαίνεται ἔτι οἰκτρότερον τὰ μάρμαρα. Ὑποθεθίσθω ὅτι χωρικός τις ἀνεκάλυψεν ἐν τῷ ἀγρῷ του ἄγαλμα. Ἐὰν ἀποπειραθῇ νὰ τὸ ἐξαγάγῃ, ἐπειδὴ ἡ μεταφορὰ εἶναι δυσχερὴς, ἢ Ἐφορία θὰ τὸ μάθῃ καὶ θὰ προβῇ εἰς τὴν δήμευσιν· ἐὰν τὸ προσφέρῃ, κατὰ τὸν νόμον, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν εἰς τὴν κυβέρνησιν, θὰ λάβῃ τίμημα γλισχροτάτον· ἐὰν δὲ τὸ πωλήσῃ εἰς τρίτον, θ' ἀποτίσῃ τῇ κυβερνήσει τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας. Ἐν τοιαύτῃ θέσει περιερχόμενος τί πράττει ὁ χωρικός; Ἐνίοτε παραχωρεῖ τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν προτεινομένην τιμὴν· ἄλλοτε θάπτει αὐτὸ ἐκ νέου, ὅπως τὸ ἐξαγάγῃ βραδύτερον καὶ τὸ πωλήσῃ λαθραίως· ἀλλὰ πολλάκις κόπτει

τὴν κεφαλὴν, μίαν χεῖρα, ἓνα πόδα καὶ ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας, ὅπως πωλήσῃ τὸ εὔρεμά του τμηματιδόν. Ἐὰν συνετάσσοντο οἱ κατάλογοι πάντων τῶν μουσείων, πασῶν τῶν ιδιωτικῶν συλλογῶν, πόσα θ' ἀνεκαλύπτοντο μέλη ἀγαλμάτων συμπληρούμενα ἀμοιβαίως! Εἰς πόσα ἀγάλματα φαίνονται πρόσφατα τὰ ἴχνη μεμελετημένου ἀκρωτηριασμοῦ! Καὶ ἐνῶ τὰ πλήρη ἀγάλματα διαμελίζονται, τὰ συντετριμμένα δὲν συμπληροῦνται. Τὰ πλεῖστα τῶν μεγάλων μαρμαρίνων ἔργων τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἔφθασαν ἄχρις ἡμῶν ἀκέραια. Ἀνατραπέντα ἐν ἀρχαίᾳ ἐποχῇ ἐκ τῶν στηλοβατῶν, ἀπώλεσαν κεφαλὴν, πόδας ἢ χεῖρας· ἀλλὰ τὰ μέλη ταῦτα κεῖνται πολλάκις τεθραμμένα ἐκεῖ πλησίον. Ὑπὸ τὸν ἐνεστῶτα νόμον ὁ χωρικός ὁ εὐρίσκων κεφαλὴν ἀγάλματος ἀποφεύγει νὰ διεγείρῃ ὑπονοίας ἐρευνῶν ἐπιμελῶς τὴν περίξ γῆν. Πωλεῖ ὅ,τι τάχιον τὸ εὔρεμά του καὶ καταλείπει τὰ διεσπασμένα μέλη περιμένοντα ὑπὸ τὸ χῶμα τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως. Πάντες ἐθαύμασαν ἐν ἔτει 1878 εἰς τὴν Παγκόσμιον Ἐκθεσιν κεφαλὴν ἀθλητοῦ, ἀγνωτάτου ἀρχαίκοῦ ρυθμοῦ, ἀνήκουσαν εἰς τὴν συλλογὴν νεαροῦ τινος ἀρχαιολόγου. Ἡ κεφαλὴ αὕτη, εὐρισκομένη νῦν ἐν Κοπεγχάγῃ, εἶναι μοναδικὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς καὶ δεικνύει σταθμόν τινα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης. Ἄλλ' ἄνευ τοῦ ἐλληνικοῦ νόμου ἀντὶ τῆς κεφαλῆς μόνης θὰ εἴχομεν πιθανῶς σήμερον τὸ ὄλον ἀγαλμα. Ἡ κεφαλὴ εὐρέθη ἐν Ἀθήναις, παρὰ τὸ κατάστημα τοῦ φωταερίου, ἐγγὺς τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ. Ταυτοχρόνως ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ εἷς πούς καὶ οἱ ἐρευνηταὶ ἤλπιζον νὰ εὕρωσι καὶ τὰ λοιπὰ μέλη, ὅτε εἰδοποιήθη ἡ ἀστυνομία καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ διεκόπησαν. Ὁ πούς κατεσχέθη καὶ ἀπήχθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ, ἣτις εἶχεν ἤδη κατατεθῆ εἰς μέρος ἀσφαλές, μετηνέχθη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Παρισίους, καὶ ἐκ Παρισίων εἰς Κοπεγχάγῃ. Οὐδεὶς γινώσκει ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο. Οἱ ἐρευνηταὶ σιγῶσι, διότι ὁμιλοῦντες θὰ κατήγγελλον ἑαυτοὺς, οὐδὲν δ' ἔχουσι συμφέρον νὰ ἐξακολουθήσωσι λάθρα τὰς ἀνασκαφάς, διότι κορμὸς ἀκέφαλος εἶναι λίαν δυσμετακόμιστος καὶ δυσπώλητος. Οὕτως ἀριστούργη-

μα, οἷ ἐφείσθησαν τόσοι αἰῶνες, ἀνέκυψεν εἰς τὸ φῶς μόνον, ὅπως καταστῆ ἔρμαιον νόμου μωροῦ, ἐξ ἀρίστων ἀπορρέουστος βεβαίως προθέσεων, ἀποβάντος ὁμως καταστρεπτικωτέρου τῶν κατακτήσεων καὶ τῶν ἐμπρησμῶν. Ὅσοι θέλουσι νὰ πεισθῶσι περὶ τούτου ἄς εἰσέλθωσιν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ τυχόντος ἀρχαιοπώλου! Θὰ ἴδωσιν εἴκοσι κεφαλὰς καὶ ἓνα μόνον κορμόν, καίτοι αἱ ἀσβεστοκάμινοι ἐχώνευον κατὰ προτίμησιν τὰς κεφαλὰς, ἀποσπωμένας εὐχερέστερον. Καταγγέλλων τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιοκαπήλους ὡς ἐνόχους βανδαλισμοῦ, ἤθελα νὰ ἠδυνάμην νὰ εἶπω ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, τοῦλάχιστον, πράττει ὅ,τι δυνατόν, ὅπως τὰ εἰς τὴν φυλακὴν τῆς ἐμπεπιστευμένα ἔργα προστατευθῶσι κατὰ πάσης ὕβρεως καὶ παντὸς ἀκρωτηριασμοῦ. Δυστυχῶς δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, ἔχω δὲ τὸ θάρρος νὰ γράψω τοῦτο, διότι πολλοὶ πεφωτισμένοι Ἕλληνες ἀγνοοῦσι τὰ συμβαίνοντα. Τὸ δυστύχημα τῆς νέας Ἑλλάδος, ὡς τῆς ἀρχαίας, εἶναι ἡ ἔλλειψις συγκεντρώσεως, ἡ ζηλοτυπία τῶν μικρῶν πόλεων πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἄκρα βία τῶν ἐπαρχιακῶν ἀντιζηλιῶν. Τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι μουσεῖον ὑπῆρξε τὸ τῆς Αἰγίνης. Ἄλλ' ὅτε αἱ Ἀθηναὶ ἐγένοντο πρωτεύουσα, ὁ Ῥὸς συνέλεξεν αὐτόσε οὐκ ὀλίγα ἔργα τέχνης. Σήμερον αἱ Ἀθηναὶ ἔχουσι δέκα διάφορα μουσεῖα, ἅτινα ἐνούμενα θ' ἀπετέλουν συλλογὴν θαυμασίαν καὶ θὰ ἐπετηροῦντο εὐχερέστερον. Τὸ ἐθνικὸν μουσεῖον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Πατισσίων ἐκτίσθη, ὡς πάντα τὰ περικαλλῆ κτίρια τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ πλουσίου ὁμογενοῦς, τοῦ ἐν Πετροπόλει Βερναρδάκη. Ἄλλ' εἶναι κάκιστα διατεταγμένον, ἡ δὲ συντήρησις εἶναι ἔτι χειρῶν. Πολλὰ ἀγάλματα κεῖνται κατὰ γῆς· ἄλλα ἔβλεπα ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη ἐν τῷ προδόμῳ ἐντὸς θηκῶν. Αἱ διορθώσεις, αἵτινες εὐτυχῶς δὲν ἐπολλαπλασιάσθησαν, φαίνονται γενόμεναι ὑπὸ κτιστῶν. Ἰπάρχει μαινὰς τις, εὐρεθεῖσα κατὰ τὸ 1880 ἐν τῷ στρατιωτικῷ νοσοκομείῳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ παραμορφωθεῖσα ἀπιστεύτως ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος κεραμέως. Τὰ ὑπόβαθρα εἶναι ὀλιγάριθμα, δὲν φέρουσι δ' οὔτε ἐπιγραφὴν, οὔτε ἀριθμόν. Ἡ ἀρίθμησις ἀναβάλλεται ἄχρις οὔ

συνταχθῆ ὁ κατάλογος ἑλληνιστί· ἡ δ' Ἐφορία, μετακινουσα διηνεκῶς τὰ ἀντικείμενα, σκοπὸν ἔχει προδήλως νὰ καταστήσῃ ἀνωφελεῖς τὰς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δημοσιευθεῖσας ἐπιμελεῖς ἀπογραφάς. Θὰ ἐπέλιπέ με ὁ χρόνος, εἰς ἐπιχείρουν νὰ ἀπαριθμήσω πάσας τὰς ἀτελείας τοῦ ἐθνικοῦ μουσείου, ἀγχιεῖα ἐπισεσωρευμένα ἐν ταῖς θήκαις καὶ κρύπτοντα ἄλληλα, συντρίμματα μαρμάρου ἐρριμμένα ἀτάκτως τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, κατατάξεις ἀγαλμάτων εἰς μέρη σκοτεινά. Τὰ ἔτη παρέρχονται, ἀλλ' οὐδεμία αἴθουσα διετάχθη ἔτι ὀριστικῶς. Ἐν ἔτει 1879 εὐρέθη ἐν Μήλῳ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπερ, καίπερ μὴ συγκρινόμενον πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἀφροδίτην, εἶναι οὐχ ἥττον σπουδαιότατον ἔργον τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς. Τὸ ἄγαλμα εἶναι πλήρες, ἀλλὰ τεθραυσμένον εἰς δέκα τεμάχια. Ὀκτὼ ἡμέραι ἤρκουν, ὅπως προσκολληθῶσι τὰ μέλη, καὶ ἄλλαι δύο, ὅπως τεθῆ ἐπὶ στυλοβάτου. Ἄλλ' ἄλλως ἔδοξε τῇ Ἐφορίᾳ. Ἐπὶ ἐν ἔτος ὁ Ποσειδῶν ἔμεινεν ἐν θήκῃ παρὰ τὴν πύλην τοῦ μουσείου, ἐπὶ ἄλλα δὲ δύο ἔτη κατέκειτο εἰς τεμάχια ἐγγὺς ἐνὸς τοίχου. Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1882 τὸν εἶδον τὸ ὕστατον εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὑποθέτω δ' ὅτι ἐκεῖ εὐρίσκεται καὶ νῦν. Καὶ ὅμως, ὅτε εὐρέθη τὸ ἄγαλμα, πρὸς ὃ τοσαύτην ἐπιδεικνύουσιν οἱ Ἀθηναῖοι ὀλιγωρίαν, ἐγένετο μέγας πάταγος, στρατιωτικὸν δ' ἀπόσπασμα ἐπέμφθη εἰς Μῆλον, ὅπως κωλύσῃ τὴν ἐξαγωγήν. Ἐὰν ἡγοράζετο ὑπὸ τοῦ μουσείου τοῦ Λούβρου καὶ ἐτίθετο παρὰ τὴν Ἀφροδίτην, ἡλίκος θόρυβος καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα! Ἀλλὰ νῦν, ὅτε εὐρίσκεται ἐν τῷ ἐθνικῷ μουσεῖῳ, ἡ κοινὴ γνώμη ἀδιαφορεῖ καὶ δὲν βιάζει κἄν τὴν Ἐφορίαν νὰ τὸ θέσῃ ἐπὶ στηλοβάτου. Οἱ Ἕλληνες θέλουσι νὰ ἦναι κτήτορες ἀρχαιοτήτων, ἀλλὰ δὲν ἀπολαύουσι τῶν κεκτημένων. Δὲν εἶναι οὐχ ἥττον ἀξιοκατάκριτοι προσπαθοῦντες νὰ διατηρήσωσι τὰ καλλιτεχνικὰ κειμήλια τῶν προγόνων. Αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί, μᾶλλον προηγμένα, θὰ ὁμολογῶσιν αὐτοῖς χάριτας. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐπιθεωρήσωμεν τὰ λοιπὰ μουσεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Δύο μόνον ἐξ αὐτῶν εἶναι κατατεταγμένα ἐπιμελῶς

ἐν δυσὶ μεγάλαις καὶ ὠραίαις αἰθούσαις τοῦ Πολυτεχνείου, ἡ συλλογὴ τῶν εὐρεμάτων τῶν Μυκηναίων καὶ ἡ αἰγυπτιακὴ συλλογὴ ἡ δωρηθεῖσα τῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰωάννου Δημητρίου. Τὰ λοιπὰ μουσεῖα εἶναι εἰκῶν τῆς συγχύσεως. Ἀγάλματά τινα, ἐν οἷς καὶ ὁ ἄγγελος τοῦ Μαραθῶνος, εὐρίσκονται ἔτι ἐν τῷ Θησείῳ, ἔνθα τὰ καταβιβρώσκει ἡ ὑγρασία, τὸ δὲ σκότος δὲν ἐπιτρέπει νὰ μελετηθῶσιν. Τὸ μουσεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, ἐν μέρει μὲν μετηνέχθη εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον, ἐν μέρει δὲ κεῖται ἔτι εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Βαρβακείου. Ἀπίστευτον εἶναι ὅτι τὰ σπουδαῖα τῆς Ἑταιρίας μάρμαρα δὲν ἠνώθησαν μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ μουσείου ἅμα τῇ ἀνεγέρσει αὐτοῦ. Ἀτομικαὶ ἀντιζηλῖαι καὶ ὁ ἀρχαῖος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ Ἐφορίας καὶ Ἑταιρίας ἐξηγοῦσι τὴν διαίρεσιν ταύτην, τοσοῦτον ἐπιβλαβῆ εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας. Ἔτερα μάρμαρα, ἀναμειγμένα μετ' ἀγγείων καὶ ἀγαλματίων, εἶναι ἐπισεσωρευμένα, ἄγνωστον διατί, ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Ἐφόρου εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας. Ἐκεῖ εὐρίσκεται ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἀγαλμάτιον σπουδαιότατον, πιστὸν ἀπομύημα τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου, ὅπερ ὁ κ. Λενορμὰν ἀνεκάλυψεν ἐν ἔτει 1859 εἰς μίαν γωνίαν τοῦ Θησείου. Τὰ ἐν ἔτει 1861 ἐκταφέντα ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ μνημεῖα ἀφέθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπὶ τόπου· ἀλλ' ὅπως προφυλαχθῶσιν, ἐτέθησαν ἐντὸς θηκῶν κιγκλιδωτῶν. Προτιμότερον θὰ ἦτον νὰ μετεφέροντο εἰς τὸ ἐθνικὸν μουσεῖον καὶ ν' ἀντικαθίσταντο εἰς τὸν Κεραμεικὸν ὑπὸ ἐκμαγείων. Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπάρχουσι τρία μουσεῖα, ὧν κοινὸν γνῶρισμα εἶναι ἡ ἔλλειψις φωτός. Ἐκεῖνο, ἐν ᾧ κατετέθησαν τ' ἀνάγλυφα τὰ εὐρεθέντα κατὰ τὸ 1876 εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, εἶναι παράπηγμα, ἐν ᾧ δυσκόλως θὰ ἔκλειέ τις ζῶα. Τὸ μουσεῖον τῶν Προφυλακίων καὶ τῆς Πινακοθήκης εἶναι περιέργως ἐπίνοια τοῦ Πιττάκη. Ἦνωσε διὰ πηλοῦ ἐντὸς μεγάλων ξυλίνων πλασιῶν φύρδην μίγδην παντοειδῆ συντρίμματα, γλυπτικὰ ἔργα, ἐπιγραφάς, μνημεῖα ἀρχιτεκτονικῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐφήρμοσεν ὁ Πιττάκης ὑπέικων εἰς τὴν αὐτὴν

ἰδέαν, ἥτις παρεκίνει αὐτὸν ἐνίοτε νὰ θάπτῃ ἐκ νέου καλλιτεχνικά ἔργα μόλις ἀνακαλυπτόμενα. Ἐκ φόβου μὴ κλαπῶσι τὰ εὐρέματα, συνῆρραπτεν αὐτὰ κατὰ τύχην, ὡς προσκολλῶνται ἀνὰ δύο οἱ δεσμῶται, ἐκ φόβου ἀποδράσεως. Ὁ ἐκπεπληγμένος καὶ συγκεκρινημένος περιηγητής, ὅστις ἀνέρχεται τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, δὲν δύναται νὰ καταστείλῃ τὸ μείδιμα ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν ἀλλοκότων τούτων συρραφῶν. Τὸ κύριον μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως, ἐνθα ὑπάρχουσιν αἱ θαυμάσια Νίκαι, εἶναι σκοτεινόν τι ἰσόγειον, ἐν ᾧ γλυπτικά ἔργα τιμαλφέστατα κεῖνται οἷονεὶ πεπνιγμένα ἐν μέσῳ συντριμμάτων ἀποτρεπόντων τὴν προσοχὴν. Ἀλλὰ πράγματι ἡ Ἀκρόπολις ὅλη εἶναι εὐρύχωρον μουσεῖον, ὅπερ, δι' ἔλλειψιν ἐπιβλέψεως, διατελεῖ ἐκτεθειμένον εἰς παντοίας ἐπιβουλὰς. Λεῖψανα θαυμάσια, οἷα τὰ κιονόκρανα τοῦ Ἐρεχθεῖου, εἶναι ἐρριμμένα κατὰ γῆς προκαλοῦντα τὸν βανδαλισμόν, πανταχοῦ δὲ φαίνονται πρόσφατα ἴχνη σκεπάρνης. Ἐν αὐτῷ τῷ μουσεῖῳ οἱ θηρεύοντες ἐνθύμημά τι διαπράττουσι πολλάκις παρόμοια ἀνοσιουργήματα. Ἐν πόλει ἐξ 70.000 ψυχῶν, ἐχούσῃ δέκα μουσεῖα ἀντὶ ἑνός, τὸ προσωπικὸν τῶν φυλάκων εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἀνεπαρκές. Μικρὰ συλλογὴ, ἕνα ἔχουσα φύλακα, εἶναι πράγματι ὅλως ἀφροῦρητος. Ἄλλως τε δέ, τίς ὁ φυλάττων τοὺς φύλακας; Αἱ Ἀθῆναι θὰ εἶχον σήμερον τὴν ὠραιοτάτην γλυπτοθηκὴν τοῦ κόσμου καὶ θὰ εἴλκυον διπλασίους κατ' ἔτος περιηγητάς, ἐὰν συνεκεντροῦντο αὐτόθι καὶ κατετάσσοντο ἐπιμελῶς τὰ καλλιτεχνικά ἔργα τὰ διεσκορπισμένα εἰς τὰ κατ' εὐφημισμὸν καλούμενα ἐπαρχιακά μουσεῖα. Τὰ σπουδαιότατα ἐξ αὐτῶν κεῖνται ἐν Ὀλυμπίᾳ, Μυκόνῳ, Σπάρτῃ, Ἄργει, Πιαλὶ καὶ Τανάγρα. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα εἰς ἐμβρυώδη κατάστασιν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν δημαρχείων καὶ σχολείων. Εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης ἡ Ἐλευσίς καὶ ὁ Πειραιεὺς κέκτηνται τοπικά μουσεῖα. Πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, τὰ ἐν τοῖς μουσεῖοις τούτοις κατατεθειμένα γλυπτικά ἔργα διατηροῦνται ἔλεεινῶς, προτιμότερον δ' ἦτον νὰ ἕμενον ὑπὸ γῆν. Ἐτι οἰκτροτέρα εἶναι ἡ τύχη τῶν ἀγαλμάτων, ὅσα

μένουσιν ἐκτεθειμένα εἰς τὴν ὑγρασίαν, εἰς τὴν βροχὴν, εἰς τὴν ῥίνην, εἰς τὴν σκεπάρνην, εἰς τοὺς λίθους τῶν παιδαρίων! Ὁ Ἑλληὴν σεμνύνεται ἐπὶ τοῖς καλλιτεχνικοῖς κειμηλίοις τῶν προγόνων ἀλλ' οὔτε τὰ ἐννοεῖ, οὔτε τὰ σέβεται. Ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ὁ ἰθαγενὴς πληθυσμὸς οὐδέποτε ἐπισκέπτεται τὰ μουσεῖα. Μόνῃ ἢ συλλογῇ τῶν Μυκηναίων, ἀπαστράπτουσα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἐλκύει καὶ ἄλλους θαυμαστάς πλὴν τῶν ξένων. Ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα, γινώσκω ἔν, ὅπερ δὲν ἠνοίχθη οὐδ' ἀπαξ καθ' ὅλον τὸ ἔτος, καίτοι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, ἐφ' ἧς κεῖται, ἀνθίστανται φανατικῶς κατὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἀγαλμάτων του εἰς Ἀθήνας. Ἡ ἐπιστήμη ζημιούται ἐκ τοῦ διασκορπισμοῦ τούτου τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Τὰ ταξείδια εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι εὐκόλα· τὰ πλεῖστα δὲ τῶν χωρίων, ἐν οἷς κεῖνται αἱ συλλογαί, στεροῦνται τόπου διανυκτερεύσεως. Ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης ὠφελοῦνται μόνοι οἱ κλέπται. Ἐν ἔτει 1866 (;) ὁ κ. Ραγκαβῆς ἐξέχωσε διὰ συνεισφορᾶς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἄργους. Τὰ εὐρεθέντα γλυπτικὰ ἔργα ἀφέθησαν εἰς Ἄργος· ἀλλὰ κατ' ἔτος ὑπεξηρεῖτο ἐν αὐτῶν μέρος, ἀπέμειναν δὲ τόσον ὀλίγα, ὥστε θὰ ἦτον πλέον ἀνωφελῆς πᾶσα ἀπόπειρα ἀναπλάσεως. Ὁ κ. Ραγκαβῆς μεταμέλεται ἴσως σήμερον, διότι τὰ ἐξήγαγε τοῦ ἐδάφους. Δύο ἐπαρχιακὰ μουσεῖα εἶναι ἰδίᾳ ἄξια τῆς προσοχῆς τῶν ἀρχαιολόγων ὡς ἐκ τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτῶν πλούτου. Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ τῆς Ὀλυμπίας, ἔνθα εἰς παραπήγματα σκοτεινὰ καὶ ὑγρά κεῖνται ἀπὸ πέντε ἐτῶν τεθαμμένα τὰ αἰτώματα τοῦ Παιονίου καὶ Ἀλκαμένους, χάλκινα ἀγαλμάτια ἀπαράμιλλα τὸ κάλλος καὶ ὁ θεῖος Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους. Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο, ὅπερ ἢ Εὐρώπη θὰ ἐκάλυπτε διὰ βουνοῦ χρυσοῦ, δὲν ἐστήθη ὄρθιον ἢ ἐπ' ἐσχάτων. Τὸ εἶδον ἐν Ὀλυμπίᾳ κείμενον ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς γῆς, ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἐπήρειαν τῆς ἀτμοσφαιράς ὑπὸ κλίμα νοσηρὸν μὴ φειδόμενον οὔτε τῶν ἀνθρώπων, οὔτε τῶν ἀγαλμάτων. Ὁ Πausanias διηγεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἠλείφετο δι' ἐλαίου ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς τοῦ Φειδίου, ἵνα μὴ γίνῃ βορὰ τῆς

ὑγρασίας. Ἄλλ' ἡ ἀφροντισία προώδευσεν ἔκτοτε. Κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1883 ἡ βροχὴ ἔπιπτεν ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ διὰ τῆς στέγης τοῦ παραπήγματος, ταχέως δὲ θὰ ἐξαφανισθῆ τὸ ἐκτάκτως λεῖον τῶν σαρκῶν καὶ τὰ πολύτιμα ἴχνη τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῆς χρυσώσεως. Ἡ Ἑλλάς καλῶς ἔπραξε τηρήσασα τὸν Ἑρμῆν, ἔνοχοι δ' ἦσαν οἱ προτείναντες νὰ ἐγκαταλειφθῆ τῇ Γερμανίᾳ. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐτηρήθη, πρέπει καὶ νὰ προφυλαχθῆ. Τὸ θαυμάσιον ἔργον, ὅπερ ἀπέδωκεν τῇ Ἑλλάδι ἡ σοφὴ Γερμανία, εἶναι οἰονεὶ ἱερὰ παρακαταθήκη, ὁ παγκόσμιος δὲ πολιτισμὸς καθιστᾷ τὴν Ἑλλάδα ὑπεύθυνον ἐπὶ τῇ ἐνόχῳ ὀλιγωρίᾳ, μεθ' ἧς φυλάττεται ἀπὸ τεσσάρων ἐτῶν ὁ κάλλιστος αὐτῆς θησαυρός. Ἄμα ὡς αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ὀλυμπίας παρέσχον τὰ γνωστὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα, πάντες οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι καὶ πολλοὶ πεπαιδευμένοι Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ μετενεχθῶσι τὰ εὑρεθέντα ἀριστουργήματα εἰς Ἀθήνας, ὅπως ὦσι προσιτὰ τοῖς λογίοις τοῦ κόσμου σύμπαντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς Ὀλυμπίαν προσήρχοντο ἀπαύστως ξένοι περιηγηταὶ καὶ ἐπὶ τῆς πέριξ χώρας ἔπιπτεν ἀληθῆς χρυσῆ βροχὴ, οἱ κάτοικοι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς μεταφορᾶς, τοῦ βασιλέως δ' ἐλθόντος μετὰ τοῦ κ. Κουμουνδούρου πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀνασκαφῶν, ἐζήτησαν μετὰ φωνῶν νὰ μὴ ἀφαιρεθῶσιν αὐτοῖς οἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους των εὑρεθέντες θησαυροί. Ἡ Α.Μ. ἐν στιγμῇ ἀδυναμίας συνήνεσε καὶ ὑπεσχέθη ὅτι τὰ μάρμαρα τῆς Ὀλυμπίας θὰ ἔμενον ἐν Ὀλυμπίᾳ. Γενναϊόδωρος Ἀθηναῖος, ὁ κ. Συγγρός, προσέφερε βραδύτερον 300 χιλιάδας δραχμῶν πρὸς ἀνέγερσιν μουσείου ἐπὶ τόπου. Καὶ ἡ μεγαλοδωρία μὲν αὕτη εἶναι ἀξία παντὸς ἐπαίνου· ἀλλ' ἕως οὔ ἀνεγερθῆ τὸ μουσεῖον, ὁ Ἑρμῆς, καταβιβρωσκόμενος ὑπὸ τῆς ὑγρασίας, θ' ἀπολέσῃ ἐν μέρει τὴν στιλπνότητά του. Ἐν τούτοις, τῶν ἀνασκαφῶν περαιωθεισῶν, ὀλίγιστοι ξένοι ἐπισκέπτονται πλέον τὴν Ὀλυμπίαν, τὴν κοπιώδη δὲ ταύτην ἐκδρομὴν ἐπιχειροῦσι μόνον οἱ ἀρχαιολόγοι, οἵτινες εἰς τὸν ἱερὸν χώρον θ' ἀπήρχοντο, καὶ ἐὰν τ' ἀγάλματα εἶχον μετενεχθῆ εἰς Ἀθήνας. Ἄλλως τε, ἐν Ὀλυμπίᾳ τ'

αετώματα κατάκεινται ἐν ἀπεριγράπτῳ συγχύσει καὶ ὁ θέλων νὰ σπουδάσῃ τὸ σύνολον τῶν μεγαλοπρεπῶν συνθέσεων τοῦ Ἀλκαμένους καὶ τοῦ Παιονίου ὀφείλει ν' ἀπέλθῃ εἰς Βερολίνον, ἔνθα διετάχθησαν μετὰ πολλῆς τέχνης τὰ ἐκμαγεῖα τῶν αετωμάτων. Ὅ,τι συνέβη ἐν Ὀλυμπίᾳ, τῇ ἀτομικῇ παρεμβάσει τοῦ βασιλέως καὶ τῇ σιωπηλῇ συναινέσει τῆς Βουλῆς, ἀποτελεῖ προηγούμενον ἐξ οὗ μεγίστη προσγενήσεται βλάβη τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τοῖς μουσεῖοις τῶν Ἀθηνῶν. Ὅπου τῆς Ἑλλάδος εὐρεθῆ καλλιτεχνικόν τι ἔργον ὁ γείτων δῆμος διατυποῖ ἀξιώσεις κατοχῆς. Ἡ Μύκονος, νῆσος ἀποκεντρος καὶ ἥκιστα δελεαστικῆ, ἐμμήθη τὸ παράδειγμα τῆς Ὀλυμπίας. Αἱ ἀνασκαφαί, ἃς ἐπεχείρησεν ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ ἐν Δήλῳ ἀπὸ τοῦ 1875, ἀπέβησαν ἐξαιρετικῶς καρποφόροι· τὸ δὲ μουσεῖον τῆς Μυκόνου, ἐλεεινὸν μαγαζεῖον, εἶναι πλουσιώτερον πάσης ἄλλης ἐν τῷ κόσμῳ συλλογῆς εἰς γλυπτικά ἔργα τῆς πρὸ τοῦ Φειδίου ἐποχῆς. Ἄλλ' ἀτρόμητος ἀρχαιολόγος πρέπει νὰ ἦναι τις, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς Μύκονον ἐκδρομὴν. Ὡς ἐκ τῆς ἀτάκτου ἀτμοπλοικῆς συγκοινωνίας ἀπαιτοῦνται δέκα ἡμέραι, ὅπως ἀπέλθῃ τις ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐπανέλθῃ· δὲν ὑπάρχει δ' ἐπὶ τῆς νήσου ξενοδοχεῖον. Νὰ σχεδιάσῃ τις ἢ νὰ φωτογραφήσῃ τ' ἀγάλματα εἶναι ἀδύνατον. Γλυπτικά ἔργα τεθραυσμένα εἰς δύο τεμάχια καὶ δυνάμενα νὰ προσαρμοσθῶσιν ἐντὸς 24 ὥρῶν κατάκεινται ὡς εὐρέθησαν. Καὶ ὑπομονὴ ἔάν, τοῦλάχιστον, τὸ ὑποτιθέμενον μουσεῖον ἐστέγαζε πάντα τὰ εὐρέματα! Ἄλλ' ἀφέθησαν ἐν Δήλῳ ἐκτεθειμένα εἰς τὴν βροχὴν καὶ τὸν ἄνεμον, ἢ εἰς τὴν διάκρισιν ἀργῶν ποιμένων, μάρμαρα ὀγκώδη καὶ μὴ δυνάμενα νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὸ παράλιον. Τὸ θαυμάσιον ἄγαλμα τοῦ Γαῖου Ὀφελλίου, ἐν ἑκ τῶν καλλίστων ἔργων τῆς γραικορωμαϊκῆς ἐποχῆς κεῖται νῦν εἰς τὸ βάθος μιᾶς φάραγγος καὶ ἠκρωτηριάσθη ἤδη. Κολοσσιαία Νέμεσις καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Θεᾶς Ῥώμης περιμένουσι νὰ δοθῇ αὐταῖς ἄσυλον ἐν Ἀθήναις. Βλέπων τις ἐν Δήλῳ τὰς ἀσβεστοκαμίνας, ἔνθα κατεστράφησαν τόσα ἀριστουργήματα, βδελύσεται τὴν ἀμάθειαν τῶν

διαπραξάντων τὴν ἱεροσουλῖαν ταύτην. Ἄλλ' ἡ ἀμάθεια δὲν εἶναι μονοπώλιον τοῦ μεσαιῶνος. Αἱ ἀσβεστοκάμινοι ἐσβέστησαν, ἀλλ' ἡ καταστροφή ἐξακολουθεῖ ὑπὸ ἄλλον τύπον, εἶναι δὲ μᾶλλον ἔνοχος, διότι δὲν ἔχει ὡς δικαιολογίαν τὴν ἀνάγκην. Ἐνταῦθα ἡ πλεονεξία θραύει τ' ἀγάλματα, ὅπως πωλήσῃ εὐχερέστερον τὰ συντρίμματα εἰς τοὺς ἀρχαιοκαπήλους. Ἀλλαχοῦ τὰ γλυπτικὰ ἔργα ἀφίενται ἐκτεθειμένα εἰς τὴν φθορὰν. Ὅ,τι ἀφηγήθημεν ἀποδεικνύει τρανῶς ὅτι ὁ νόμος τοῦ 1834 ἀπέφερον ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ὅπως ἐπανορθωθῆ ἔν τιμι μέρῳ τὸ κακόν, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιβαρυνθῆ ἔτι μᾶλλον ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἀρκεῖ νὰ ψηφίσῃ ἡ Βουλὴ νόμον διατάσσοντα τὴν εἰς Ἀθήνας μεταφορὰν τῶν καλλιτεχνικῶν συλλογῶν τῶν κειμένων εἰς μέρη ἀπόκεντρα, ἔνθα δὲν ὑπάρχουσι κατάλληλα κτίρια. Τὸ ἔθνικὸν μουσεῖον εἶναι εὐρύχωρον καὶ δύναται νὰ περιλάβῃ πάντα τὰ καλλιτεχνικὰ κειμήλια τῆς Ἑλλάδος, καλῶς διατεταγμένα. Τὰ μικρὰ μουσεῖα τῶν Ἀθηῶν, ἰδίᾳ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ ἐν τῷ Θησεῖῳ, πρέπει ν' ἀπογυμνωθῶσι πρὸς ὄφελος τοῦ ἔθνικοῦ μουσείου. Εἰς τὸν τόπον, ἔνθα εὐρέθησαν, πρέπει ν' ἀφεθῶσι μόνα τ' ἀντικείμενα, εἰς ὧν τὴν κατάληψιν συντελεῖ ἡ γειτνίασις τῶν μνημείων, ὧν ἀποτελοῦσι μέρος, καὶ ἡ τοποθεσία. Τοιαῦτα εἶναι, ἐν παραδείγματι, τ' ἀνάγλυφα τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου* καὶ ὁ λέων τῆς Χαιρωνείας. Ὁ νόμος τοῦ 1834 πρέπει νὰ καταργηθῆ, ν' ἀντικατασταθῆ δ' ὑπὸ ἐτέρου νόμου ἐξασφαλίζοντος τῇ Ἑλλάδι τὴν ἀποκλειστικὴν κυριότητα τῶν ἔργων τῶν ἐκθαπτομένων ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὑπὸ ξένων ἀρχαιολόγων καὶ ἀπαγορεύοντος ἐπὶ αὐστηροτάταις ποιναῖς τὰς λαθραίας ἀνασκαφάς, ἐπιτρέποντος ὅμως νὰ ἐξάγωνται

* Σημ. τοῦ Μ. Δυστυχῶς καὶ ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου ἐκλάπη γλαφυρώτατον ἐδώλιον, ὅπερ, πρὸς αἶσχος τῆς Ἐφορίας τῶν ἀρχαιοτήτων, εὐρίσκειται νῦν ἐκτεθειμένον ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ τοῦ Λονδίνου.

καλλιτεχνικά αντικείμενα τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ ὁ κτήτωρ των ἀποτίσῃ τέλος ἀνάλογον πρὸς τὸ τίμημα τῆς ἀγορᾶς. Ἡ εἴσπραξις τοῦ τέλους τούτου θὰ παρεῖχε πόρους, οἵτινες θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς ἀγορὰν καλλιτεχνικῶν ἔργων, τῆς κυβερνήσεως ἐπιφυλαττούσης ἑαυτῇ τὸ δικαίωμα τῆς προτιμῆσεως εἰς τὸ ποσὸν 30 χιλ. δραχμῶν. Οὕτως, ἐὰν ἐκταφῇ νέα τις Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, ἢ Ἑλλάς θ' ἀποκτήσῃ αὐτὴν ἀντὶ 30 χιλ. δραχμῶν, καὶ ἐὰν ἄλλη τις κυβέρνησις προσφέρῃ δεκαπλάσια. Ὁ φόβος μὴ αἰ ἐν Ἑλλάδι ἰδιωτικαὶ συλλογαὶ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας ξένων εἶναι πλέον μάταιος. Ὅ,τι περιεῖχον αἱ συλλογαὶ αὗται ὄντως πολύτιμον ἐξῆλθε πρὸ πολλοῦ τῆς χώρας, παρὰ τὰς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις. Οἱ ἀληθεῖς θησαυροὶ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης κεῖνται νῦν ἐν τοῖς μουσείοις τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ὀλυμπίας, τῆς Μυκόνου ἢ ὑπὸ γῆν. Ἡ Ἐλευσίς καὶ ἡ Ἐπίδαυρος παρέχουσι καθ' ἑκάστην πολύτιμα γλυπτικὰ ἔργα. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δὲν δύνανται νὰ ἐπιχειρήσωσι τὰ πάντα, ἡ δὲ Ἑλλάς θὰ ἐπλουτίζετο ἀδαπάνως, ἐὰν ἔπαυε παρεμβάλλουσα κωλύματα εἰς τὸν ζῆλον τῶν ξένων ἀρχαιολόγων. Χώρα ἀποκρούουσα τὰς ἀφιλοκερδεῖς ὑπηρεσίας ξένων, μὴ πράττουσα δ' αὐτὴ ὅ,τι δέον, θὰ ἐμαρτύρῃ ἠθικὴν παρακμὴν καὶ θὰ κατεδικάζετο αὐστηρῶς ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Οἱ Ἕλληνες εἶναι λίαν φιλοπάτριδες καὶ νοήμονες, ἢ ὥστε νὰ μὴ τραπῶσι νέαν ὁδόν. Ἡ διατήρησις τῶν ἀρχαιοτήτων εἶναι ἐν ἄλλαις χώραις ζήτημα περιεργείας, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι εἶναι ζήτημα ἔθνικόν. Ὡς ἄλλοτε ἡ Πρόμαχος Ἀθηνᾶ τῆς Ἀκροπόλεως ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοῦ Ἀλαρίχον, οὕτω καὶ σήμερον τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου παρελθόντος τῆς Ἑλλάδος προστατεύουσι τὴν ἐνεστῶσαν αὐτῆς ἀδυναμίαν καὶ ἐγγυῶνται τὴν ἀνεξαρτησίαν της».

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΘΩΡΑΚΑ

Οι ιστορίες τῶν ἀρχαίων, οἱ περιπέτειές τους, εἶναι ἀδιάφορες γι' αὐτὰ τὰ ἴδια, τὰ ὁποῖα, ὡς πράγματα, δὲν ἐνδιαφέρονται. Ἐμεῖς ὅμως, ὅταν τὶς διηγούμεθα τονίζουμε ὑπερβολικὰ τὸ ἴδιο τὸ ἀρχαῖο, ἐνῶ σημασία ἔχουν οἱ ἐνέργειες τῶν ἀνθρώπων οἱ σχετικὲς μὲ αὐτὰ. Μιᾶς μακρόχρονης περιπέτειας πρωταγωνιστῆς, ἄφωνος καὶ ἀμέτοχος, ὑπῆρξε τὸ πίσω μέρος χάλκινου θώρακα, τοῦ ὑπ' ἀρ. Μ(έταλλα) 394 τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας.

Βρέθηκε πρὸ τοῦ 1882 στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας, πιθανῶς στὴν κοίτη τοῦ Ἀλφειοῦ ποταμοῦ. Λόγος ἔγινε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ θώρακα ἀπὸ τὸν Γραμματέα τῆς Ἐταιρείας Στέφανο Α. Κουμανούδη, στίς 27 Φεβρουαρίου 1882, Σάββατο, ὥρα 11 τὸ πρωί, κατὰ τὴ συνεδρίαση τοῦ Συμβουλίου. Γράφεται λοιπὸν στὸ πρακτικὸ τῆς συνεδρίας, ὅτι «ἐγένετο σκέψις περὶ τοῦ πῶς δυνάμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν διὰ τὸ Μουσεῖον τῆς Ἐταιρίας ἐν γύαλον ὀπίσθιον θώρακος χαλκοῦ, φυσικοῦ μεγέθους καὶ τέχνης ἀρχαϊκῆς, μετὰ ἐγγαράκτων παραστάσεων εἰς τρεῖς ζώνας (κατωτάτω μὲν Ἀπόλλωνος κιθαρωδοῦντος καὶ ὀπίσω του δύο θηλειῶν μορφῶν, διαφόρου ἱματισμοῦ, χειραπταζομένων, ἀντικρὺ δὲ τοῦ θεοῦ προβαίνοντων τριῶν ἀνδρῶν, ὧν ὁ πρῶτος σφηνοπώγων, ἐν τῇ μέσῃ δὲ ζώνῃ δύο κατ' ἀντικρὺ βλέπόντων ταύρων, ἐν τῇ ἀνωτάτῃ δὲ δύο καταντικρὺ λεόντων, βλέπόντων εἰς τὰ ὀπίσω, αὐτόθι δὲ κατὰ μεσῆς τῶν ὠμοπλατῶν, Σφιγγῶν δύο αἱ ὁποῖαι τοὺς προσθίους των πόδας ὑψοῦσιν ἢ μία ἀπέναντι τῆς ἄλλης, πλησιέστατα πρὸς δὲ τούτοις ἀνθεμωτῶν κοσμημάτων περὶ ὅλον τὸ γύαλον), τὸ ὁποῖον, εὔρεθὲν πρὸ καιροῦ εἰς τὸν Ἀλφειὸν ὡς λέγεται ποταμὸν καὶ ἀνήκον εἰς τὴν ἐν Ζακύνθῳ καὶ Βάρφ, παρατηρήσας ἡμελημένον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς ὁ νῦν ἐνταῦθα ἀνταποκριτῆς Λονδινεῖων ἐφημερίδων κοσ Στήλμαν, ἐκαθάρισεν καὶ ἔχει νῦν ἐνταῦθα παρασκευάζων δημοσίευσιν αὐτοῦ, ἐπέδειξε δὲ πρὸ ἡμερῶν τινῶν εἰς ἄλλους

τε καὶ εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Ἑταιρίας καὶ τὸν γραμματέα καὶ τὸν ἀντιπρόεδρον καὶ τὸν κ. Μυλωνᾶν. Γενομένης λοιπὸν σκέψεως ἀπεφασίσθη νὰ παρακληθῆ προφορικῶς ὁ κ. Στήλμαν νὰ παρακρατήσῃ ἀκόμη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τινα χρόνον τὸ ἀρχαῖον καὶ μὴ ἀποστείλῃ αὐτὸ ταχέως εἰς τὴν ἰδιοκλήτριαν, μέχρις οὔ δυναθῶμεν νὰ ἐνεργήσωμεν παρ' αὐτῆ καὶ τῷ υἱῷ αὐτῆς τῷ ἐν Λιβερπούλῃ, ὥστε νὰ μᾶς τὸ χαρίσουν ἢ πωλήσουν. Ὁ πρόεδρος καὶ δύο τρεῖς τῶν συμβούλων ἀνέλαβον νὰ ἐνεργήσωσι πρὸς τοῦτο σκοπίμως».

Τρεῖς μέρες ἀργότερα στάλθηκε στὴν κυρία Βάρφ ἡ ἀκόλουθη ἐπιστολὴ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ γραμματέως τῆς Ἑταιρίας (50/2 Μαρτίου 1882):

«Ἡ περὶ τοῦ πρὸς τὰ καλὰ ζήλου καὶ τῶν εὐγενῶν ὑμῶν αἰσθημάτων φήμη ἐκίνησεν ἡμᾶς σήμερον κατ' ἀπόφασιν τοῦ συμβουλίου ν' ἀποταθῶμεν πρὸς ὑμᾶς ἐπικαλούμενοι τὴν γενναιοφροσύνην ὑμῶν ὑπὲρ τοῦ Μουσείου τῆς ἡμετέρας Ἑταιρίας. Περιῆλθε δηλονότι εἰς θεᾶν ἡμῶν ὀπίσθιον μέρος ἀρχαίου χαλκοῦ θώρακος ἀνήκοντος ὑμῖν καὶ εὕρισκομένου νῦν πρὸς μελέτην ἐν χερσὶ τοῦ ἀξιοτίμου κ. Stillman, ὅστις καθ' ἃ εἶπεν ἡμῖν μέλλει ν' ἀποστείλῃ αὐτὸν εἰς Ζάκυνθον πρὸς ὑμᾶς μετ' οὐ πολὺ. Καὶ ἐχάρημεν μὲν μαθόντες, ὅτι τὸ τιμιώτατον τοῦτο λείψανον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀνήκει εἰς φιλόκαλον ἑλληνίδα, ἰσχυρῶς ὅμως συνησθάνθημεν τὴν ἔλλειψην τοιοῦτου ἀντικειμένου ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἑταιρίας ἐν ᾧ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διὰ δωρεῶν φιλομούσων ἀνδρῶν καὶ τῶν χρηματικῶν πόρων τῆς Ἑταιρίας συνήχθησαν πολλὰ κειμήλια ἀρχαίου βίου καὶ τέχνης πρὸς διδασκαλίαν καὶ μελέτην τῶν τε ἐγχωρίων καὶ ξένων καὶ πρὸς τιμὴν αἰδίων τῶν συνεισενεγκόντων αὐτά. Ἐν τῇ κλάσει τῶν ἀρχαίων χαλκῶν ἀντικειμένων καὶ ὄπλων τοῦ ἡμετέρου Μουσείου σπουδαιοτάτην θέσιν ἤθελε καθεῖξει ὁ ἐν λόγῳ θώραξ καθιστάμενος ἐν τῶν κοσμημάτων τῆς Συλλογῆς, τὸ δ' ὑμέτερον ὄνομα ἐν τοῖς πρώτοις ἤθελεν ἀναγραφεῖ εὐεργέταις τοῦ Μουσείου, ἂν, ὑμεῖς ἀξιότιμος Κυρία, τοῦ κοινοῦ καλοῦ ἐνθερμος ὡς πάντοτε θιασῶτις

ἽΟπίσθιο μέρος χάλκινου θώρακα, τοῦ Μουσείου Ὀλυμπίας
(E. Pfuhl, *Malerei und Zeichnung der Griechen III*, München 1923, 30)

ἀπεφασίζετε νὰ καταταχθῆ ὁ ἐλληνικὸς οὔτος θώραξ ἐν ὀνόματί Σας εἰς τὴν σειρὰν τῶν λοιπῶν ἐν τῷ Μουσείῳ ἔργων τέχνης. Διότι ἀληθῶς τοιαῦτα μνημεῖα κατατιθέμενα οὕτως ἐν τοῖς Μουσείοις καὶ τὴν μνήμην τῶν πρώτων αὐτῶν κτητόρων διασώζουσιν μαρτυροῦντα περὶ τῶν διασωσάντων αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἀφανείας καὶ καταστροφῆς καὶ τὸν λαὸν διδάσκουσι καὶ προάγουσι διὰ τῆς μελέτης αὐτῶν καὶ μιμήσεως εἰς τὸν πολιτισμὸν.

Πεποιθότες εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων μας, μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων ἀναμένομεν τὴν ὑμετέραν πεφωτισμένην ἀπόφασιν καὶ διατελοῦμεν μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ».

Ταχύτατα, στις 6 Μαρτίου 1882, η κυρία Βάρφ συνέταξε την απάντησή της προς την Έταιρεία ή οποία πρωτοκολλήθηκε στις 9 Μαρτίου! Ήταν άρνητική και προκάλεσε απογοήτευση στο Συμβούλιο:

«Θεωρῶ ἑμαυτὴν εὐτυχῆ ὀφείλουσα ν' ἀπαντήσω εἰς τὴν ἀπὸ 2 ὀδεύοντος ἔντιμον ὑμετέραν ἐπιστολὴν, πολλῶ μᾶλλον καθόσον ζήτημα ἐνδιαφέρον τὴν ὑφ' Ἑμῶν ἐπαξίως προεδρευομένην Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν παρέχει ἀφορμὴν πρὸς ἀνταλλαγὴν τῶν γραμμῶν τούτων. Εὐγνωμονοῦσα ἐπὶ τοῖς ὑπὲρ ἐμοῦ ἐκδηλουμένοις εὐμενέσιν αἰσθήμασιν ἐνῶ ἀναλογίζομαι τὴν σπουδαιότητα τῶν λόγων δι' ὧν τὸ περὶ οὗ πρόκειται σωζόμενον ὀπίσθιον μέρος ἀρχαίου χαλκοῦ θώρακος παρίσταται τοσούτω ἐπιζήτητον διὰ τὸ ὑμέτερον Μουσεῖον, λυποῦμαι μὴ δυναμένη ν' ἀποδεχθῶ τὴν αἴτησιν τοῦ ὑμετέρου εὐγενοῦς πόθου.

Τὸ τεμάχιον τοῦτο, εἰ καὶ ἀνήκει εἰς ἐμέ, φρονῶ ὅτι δὲν ἔπραττον κατὰ τρόπον δίκαιον ἐὰν διέθετον αὐτὸ ἀπ' εὐθείας ἄνευ τῆς συμβουλῆς καὶ συναινέσεως τῶν τέκνων μου, γινώσκουσα πόσον μεγάλην τρέφουσι ταῦτα στοργὴν πρὸς τὸ κειμήλιον τοῦτο οὗτινος τὴν περιφρούρησιν θερμῶς μοὶ συνέστησαν καὶ ἐνεπιστεύσαντο.

Ἐν τούτοις νομίζω, ὅτι καθήκον μοὶ ἐπιβάλλεται ν' ἀνακοινώσω τὴν Ἑμετέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὰ τέκνα μου ἅτινα πρὸ πολλοῦ τυγχάνουσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐγκατεστημένα.

Δέξασθε, παρακαλῶ, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς Ἑμᾶς ἄκρας ὑπολήψεώς μου».

Ἡ κυρία Βάρφ δὲν ἀπάντησε ποτὲ ὀριστικὰ γιὰ τὸν θώρακα οὔτε γνωρίζουμε ἂν ρώτησε τὰ παιδιά της σχετικὰ. Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὸ ὕφος τῆς ἐπιστολῆς της ὅτι λόγιος ἦταν ὁ συντάκτης της ἀλλὰ ὄχι ἡ ἴδια, ἢ ὅποια, ἀπὸ τὴν τρεμάμενη ὑπογραφή της καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων της δὲν φαίνεται νὰ ἦταν μορφωμένη. Τὸ Συμβούλιο ἔκαμε ἀκόμη μιὰ προσπάθεια, ἄκαρπη, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρξε εὐνοϊκὸ ἀποτέλεσμα.

Λέγει λοιπὸν ὁ Σ.Α. Κουμανούδης στὴ συνεδρία τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1883, ὅτι «ἔγραψεν ἀρτίως καὶ ὁ υἱός μου Ἀθα-

νάσιος εἰς τὸν ἐν Ζακύνθῳ συγγενῆ μας [ἡ γυναίκα τοῦ Κουμανούδη ἦταν Ζακυνθία] Διον. Ἑλληνα ἵνα ἐνεργήσῃ τι περὶ ἐκείνου τοῦ χαλκοῦ ἀρχαῖου θώρακος (ἴδε Συνεδρ. [27ης Φεβρουαρίου 1882]) ἀφοῦ πρό τινος χρόνου ἀπέθανε ἡ κάτοχος αὐτοῦ κα. Βάρφ». Αὕτῃ εἶναι καὶ ἡ τελευταία μνεία τοῦ θώρακα στὰ ἔγγραφα τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸν 19ο αἰώνα.

Μισὸν αἰὼνα ἀργότερα, τὸ 1933, ἡ Ἑταιρεία πάλι θέτει τὸ ζήτημα τοῦ θώρακα, ὁ ὁποῖος θρῖσκεται στὴν Πάτρα, στὴν κατοχὴ τῆς οἰκογένειας Crow. Εἶχε, φαίνεται, περιέλθει σ' αὐτὴν εἴτε μὲ ἀγορὰ εἴτε μὲ δωρεὰ ἀπὸ τοὺς γιούς τῆς κυρίας Βάρφ. Ἡ σημασία τοῦ θώρακα προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον κάποιου ἀμερικανικοῦ μουσείου ἢ ἀμερικανοῦ συλλογέως καὶ ἡ Ἑταιρεία προσπαθεῖ νὰ ματαιώσῃ σκοπευόμενη ἀπόπειρα ἐξαγωγῆς του ἀπὸ τὴ χώρα. Λέγεται λοιπὸν σὲ ἔγγραφο τῆς Ἑταιρείας πρὸς τὴν Ὑπηρεσία (106/21 Αὐγούστου 1933):

«Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι καθ' ὡς ἐλάβομεν πληροφορίας γνωστὸς Ἀμερικανὸς μετέβη εἰς Πάτρας, ἵνα ἀγοράσῃ τὸν γνωστὸν ἐξ Ὀλυμπίας χαλκὸν ἀρχαῖον θώρακα, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν Crow καὶ εἶναι, ὡς λέγεται, κατατεθειμένος εἰς τὸ ἐν Πάτραις Γεν. Προξενεῖον τῆς Ἀγγλίας. Ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πληροφορία ἐπιθυμοῦμεν νὰ παρακαλέσωμεν τὸ Ὑπουργεῖον, ὅπως εὐαρεστούμενον διάταξῃ τὸν ἐν Πάτραις κ. Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων νὰ προβῇ εἰς τὴν σχετικὴν ἔρευναν ἂν ὁ εἰρημένος θώραξ εὑρίσκεται πάντοτε ἐκεῖ, διότι, ὡς γνωστὸν, δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε πώλησις οὔτε ἐξαγωγή αὐτοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν».

Ὁ Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων Πατρῶν Γιάννης Μηλιάδης ἀπάντησε ὅτι ὁ θώρακας θρῖσκεται στὴν κατοχὴ τοῦ κ. Crow νομίμως καὶ ὅτι φυλάσσεται στὸ σπίτι του στὴν Πάτρα. Συνέχεια δὲν ὑπῆρξε τότε, διότι ὁ Crow δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀποχωριστεῖ ἀπὸ τὸ καλύτερο μέρος τῆς συλλογῆς του, ἡ ὁποία ἦταν ἀρκετὰ σημαντικὴ. Τὴν ἀπαγωγὴ καὶ ἐξαφάνιση ὁλόκληρης τῆς συλλογῆς καὶ τοῦ θώρακα πιστοποιεῖ 13 χρόνια ἀργότερα ἡ Ἐπιτροπὴ πού συνέταξε τὸν κατάλογο τῶν ζημιῶν κλπ.

τῶν ἐλληνικῶν ἀρχαίων κατὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν κατοχὴ (Ἰπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας, Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς, Ἀθῆναι 1946, 26):

«Ὁ ἐν Πάτραις Πρόξενος τῆς Ἰταλίας Ἀλμπέρτος Τόγκερ ἀφῆρεσε τὴν συλλογὴν Κρώβ (Crow), ἀποτελουμένην 1) ἐξ ἑνὸς θώρακος ἐξ Ὀλυμπίας (βλέπε προχείρως E. Pfuhl, Malerei und Zeichnung der Griechen εἰκ. 135). 2) Μιᾶς περικεφαλαίας μεταλλίνης. 3) 96 τεμαχίων πηλίνων (ἀγγεῖα διάφορα, λύχνοι, εἰδῶλια καὶ ὄστρακα). 4) Ἐνὸς ἱππέως καὶ τινων ἄλλων μεταλλίνων ἀντικειμένων».

Ἐνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα ἀργότερα, τὸ 1970, ὁ θώρακας ἐμφανίζεται γιὰ πώληση, σὲ πλειστηριασμὸ στὴ Basel, στὴν Ἑλβετία. Δὲν γνωρίζουμε ποιὸς τὸν ἔδωσε γιὰ πώληση καὶ δὲν θὰ τὸ μάθουμε ποτέ. Ἡ Ὑπηρεσία ἐνήργησε ἀμέσως καὶ ὁ ἀρχαιοπώλης τῆς Βασιλείας Kahn δέχτηκε νὰ τὸν δώσει στὸ Ἑλληνικὸ Δημόσιο ἀντὶ τοῦ ἀσήμαντου ποσοῦ τῶν 413 ἑλβετικῶν φράγκων. Οἱ δικηγόροι ποὺ χειρίστηκαν τὴν ὑπόθεση γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου ἔλαβαν ὡς ἀμοιβὴ 1650 ἑλβετικά φράγκα! Τὴν ὅλη δαπάνη κατέβαλε τὸ Ἴδρυμα Ψύχα.

B.X.II

ΕΠΑΝΕΚΔΟΘΗΚΕ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΑΡΧΕΙΟΝ
ΤΩΝ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟΜΟΙ

Α' 1935 - Β' 1936 - Γ' 1937
Δ' 1938 - Ε' 1939/40 - ς' 1948
Ζ' 1951 - Η' 1955/56 - Θ' 1961
Ι' 1964 - ΙΑ' 1969 - ΙΒ' 1973

ΕΚΔΟΘΗΚΕ

JOHN D. BEAZLEY

Η ΕΞΕΛΙΞΗ
ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ
ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΟΥ ΡΥΘΜΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΗΛΕΚΤΡΑΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗ

ΕΠΑΝΕΚΔΟΘΗΚΕ

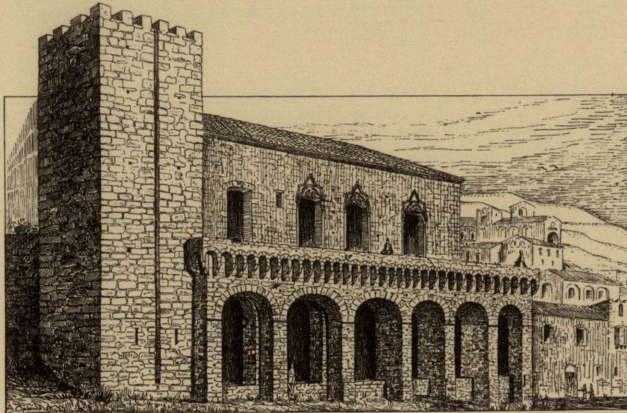
ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ

ΑΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ
ΔΙΜΗΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΣΚΛΟΥ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΤΑ ΠΑΛΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

Ὁ μέγας ἐρευνητὴς τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος (1887-1979) εἶχε ἀφιερώσει στὰ μνημεῖα τοῦ Μυστρά περιπούδαστες μελέτες οἱ ὁποῖες, συγκεντρωμένες γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἓναν τόμο, ἀπαρτίζουν ἐξαιρετικὴ εἰσαγωγή γιὰ τὴ γνώση ἑνὸς σημαντικοῦ κέντρου τῆς βυζαντινῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὕλη, μεθοδικὰ καταταγμένη, εἶναι διατεταγμένη σὲ κεφάλαια ὡς ἑξῆς:

Γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πόλεως τοῦ Μυστρά

Τὰ παλάτια

Γενικὴ διάταξις -

Κτίσματα τῆς α' περιόδου (1250-1350) - Κτίσματα τῆς β' περιόδου (1350-1400) -

Κτίσματα τῆς γ' περιόδου (1400-1460)

Τὰ ἀστικὰ σπιτία

Γενικὴ μορφή -

Ἰσόγειον - Κλίμακες - Ἀνώγειον - Παράθυρα - Θύραι - Ἀρμάρια -

Προσκυνητάρια - Ἡλιακοὶ - Ἐστία - Μαγειρεῖα - Ἀποχωρητήρια - Στέγαι -

Προσόψεις - Πλίνθιναι διακοσμήσεις - Πλαστικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἐξωτερικοῦ -

Ἰδιορρυθμία

Χαρακτηρισμοὶ τοῦ τύπου

Εἰδικὴ ἐξέτασις τῶν κυριωτέρων σπιτιῶν

Τὸ ἀρχοντικὸν Α - Τὸ σπιτί Β - Τὸ σπιτί Γ - Τὸ σπιτί Δ -

Τὸ σπιτί Θ «τοῦ Φραγκοπούλου» - Τὸ σπιτί Λ «τοῦ Λάσκαρη» - Τὸ σπιτί Ξ

Συμπληρωματικὰ παρατηρήσεις περὶ τῶν παλαιολογείων οἰκῶν
τοῦ Μυστρά